

AEGIDIUS ÚTRA KELÉSE
(1926)

Abban az időben – körülbelül száz évvel azután, hogy a vitéz hidalgó, Ignatio y Loyola Pamplona vára ostrománál mindkét lábára súlyosan megsebesülvén, betegágyán az isteni tudományok felé fordítva figyelmét, sok hányattatás és viszály után megalapította a Jézus-társaságbeli atyák rendjét –, a XVII. század első felében sokan voltak a nevezett szerzetesrend tagjai között, kik Friedrich Spee von Langenfeld páternél tekintélyesebbek, híresebbek, tudományban is nagyobb nevűek lettek, de hitben ennél a Frigyes páternél aligha volt egy is állhatatosabb.

S a protestánsok – valamint minden, a római egyháztól elszakadt felekezet – számára ebben az időben nem volt gyűlöletesebb név, mint Frigyes páter rendjének neve.

Nem kellett ehhez a gyűlölethez a rend százéves történetének emléke. Mindjárt, amikor a jezsuiták rendje megjelent a világban, mindenkinek, ki ellensége volt az egyháznak, elégnél több oka volt az ellenszenvre az, hogy a rend a Pireneusok mögül, az inkvizíciónak, II. Fülöp és Alba hercegnek hazájából származott és küldetett ki a harcos egyház szolgálatára. Fejedelmek udvarát, diplomaták termeit, ismeretlen, messzi népek földjét, sőt hadseregek táborkarát is hihetetlen gyorsasággal és mozgékonyasággal szállták meg ennek a mindenüvé elhatoló új armádiának titokzatos bajnokai, és mindenütt egységesen, egyetlen céllal: a római egyház dicsőségét, befolyását, hatalmát magasra emelni, kiterjeszteni a világ minden trónja és minden népe fölé.

Frigyes páter a tudomány tanításával készült kivenni a nagy harcból a maga részét, de amint más szolgálatra rendelték, odahagyta a szíve szerint való oktatói munkát, a nagy hírkölni egyetemet; életrajzírói ennek az eseménynek dátumát is feljegyezték.

1624-ben történt, hogy Lajos bajor fejedelem kívánságára a

protestánsok térítésére Paderbornba küldték. Frigyes páter nem vitt magával Paderbornba más segédet vagy segítséget, csak az ő hitét és igazságához való akaratának erejét. És benne nyilvánvaló lett, hogy a jó szív egymagában is erőssé teheti ugyan az embert, és ha az ember mögött táborok és fegyveres seregek állnak, szavának súlya táborok és fegyveres seregek erejével sokszorozódhatik ugyan, de nincs jóság és nincs király, kinek hatalma fölér azzal a hatalommal, mely az olyan emberé, ki világos fejjel, látásra bátor szemmel néz a világba, és mégis tud hinni, hinni egyetlen igazságnak feltétlen és semmiért fel nem áldozandó, minden más javat meghaladó értékében.

Paderbornban nehéz munka várt Frigyes páterre, de senki sem volt könnyű – ha csak egyszer hallotta is szavát –, hogy elfelejtse, nem a szót, hanem az embert, aki mondta. De maga a szava sem hasonlított egyik felekezet prédikátorainak szavához sem. Nem úgy prédikált az eretnekek ellen, mint ahogy az eretnekek papjai Róma ellen. Nem gyalázta az eretnekeket, nem szított gyűlöletet ellenük. Nem is prédikált úgy, mint a korabeli katolikus papok, akik, ha nem hirdettek gyűlöletet a heretikusok ellen, akkor prédikációikban mindenféle apró, földi gondokkal bíbelődtek, és nemegyszer, csak hogy lekössék hallgatóik sok oldalról ostromolt, lanyhuló figyelmét, szívesen szöttek bele prédikációikba tréfás fordulatokat, s gyakran, népszerűséget hajhászva, az akkori ízlésnek megfelelő sikamlós történetekkel is fűszerezték előadásait. Nem volt ő a fizetett prédikátorok közül való se, kik zsoldjukat akarják megszolgálni. Úgy beszélt, mint akiben felsőbb hatalom szított tüzet, és beszélnie kell, mert az elhallgatott szó égetné. Az ő prédikációinak különös belső erőt, megsebezhetetlen szárnyakat adott, hogy nem két ellenséges emberi párt közül az egyik oltalmára és a másik elpusztítására állt ki, hanem mintha nem is emberek ellen küzdött volna, hanem minden élőnek ellensége, a Sötétség, az Ellenség ellen, a világos Istennek nevében hívott, emelkedett, szállt tiszta magaságokba.

Ha Frigyes páter a sátán nevét kimondta, akkor – noha nem volt öblös a hangja, és inkább halkán beszélt, magában a nagy

templomban is úgy, mintha kis szobában volna – a sátán neve az ő ajkán nem gondolat nélkül elejtett szó volt, hanem komor, legfőbb félelmes ellenséget idézett fel vele. A szentegyház az üdvösség egyetlen biztosítéka és forrása a földön, s nincs más kőszikla, csak a római egyház, melyen meg kell törnie a sátán hatalmának, és most ez a kőszikla van veszélyben. Ha pedig magáról Lutherről, újrakeresztelkedőkről, huszitákról beszélt, ezt inkább valami szelíd részvétellel, mint haragos hanggal tette, mert ezek az ő szemében csak útjuk vesztett árvák, a lelkeket zsákmányoló Ellenség elvakított áldozatai voltak, s csaknem mentegette őket, mondván, hogy soha, mióta a világ áll, nem volt oly nehéz az embernek a megtalálást, kinyilatkoztatott igazság mellett megmaradnia, mint most, a fejvesztett keresés idejében, mert soha, amióta a világ áll, nem volt a sátán olyan hatalmas, mint ezekben az időkben. Nem azért, mert végeláthatatlanul tart a háború, s nem azért, mert szegények és gazdagok között véres a gyűlölet – ez mindig volt –, hanem azért nem volt a sátán soha olyan hatalmas, mint most, mert sikerült a megbotránkozás italával lerészegítenie és a romlás útvesztőibe vinnie különösen a jókat és még a legjobbakat is.

Nem szektákról, nem felekezetekről, nem országokról beszélt; nem tudott más ellenségről, csak egyről: a sátánról, ennek pedig csak egy az ellensége, a gyűlöltje: a római egyház. Látomásos panorámát tárt a szemek elé: az idők kezdetétől fogva küzd ez a két ellenség egymással, és az ördög kifogyhatatlanul leleményes, mindig új lobogók, új jelszavak alatt idézi fel a harcot, s csak az elvakultak nem látják, hogy mindenki, ki az egyházon kívül áll és gyűjt sereget, a sátán láthatatlan lobogója alatt küzd. A római császárok hiába üldözték az egyházat, Konstantin császárban a világi hatalomnak le kellett borulnia az isteni előtt, hogy ne a test a léleknek, hanem méltóképpen a lélek legyen a testnek ura; de Konstantinnak ez a leborulása nem volt őszinte, nem a lélekért, hanem a saját hatalmáért történt. Ettől az időtől fogva változatlanul tart a lélek küzdelme a testtel, az egyházzal a világi hatalommal, mely önmagát istenítve, a maga erejére támaszkodva a maga külön céljaiért akarja folytatni útját; ez az a harc, mely hosszú

századokon át tartott a német császárok és a római egyház között; a császárok oldalán álltak a hatalom, a fegyverek, a fejedelmek érdekei, és mégis minden fegyver megerősítlenült az egyház Istentől rendelt és oltalmazott szentségén. És mikor a sátán látta, hogy nem boldogul a kapzsi, öncélú világi hatalommal, mert a jók, az igazak, a hívők, tántoríthatatlanul, minden üdvöt csak az Üdvözítőnek örök céljára rendelt egyháztól várnak, akkor a sátán magába az egyházba férközött be, gyenge emberek, rossz emberek is kerültek a pápai székbe és a pápai szék környülállói közé, és még a jóknak, a hívőknek is meg kellett tántorodniuk, mert már ott sem, az egyházban sem találtak rá az isteni tisztaságra, és sokan megtántorodtak hitükben. Meghomályosodott szemmel keresték, és nem látták az isteni rendeltetésben mindenkor érinthetetlen, szent és örök egyházat; megtagadva Rómát, azt hitték, így szállnak szembe a sátánnal – és a sátán a markába nevetett.

Aki Rómát megtagadja, öbelé karol bele; és a sátán uszított, rágalmozott, bujtogatott. És akik az ördögöt látták az egyház fölött elhatalmasodni, az ördög segítségével akarták az ördögöt kiűzni. Az ördög a markába nevetetett: mivel okolják meg, mit gondolnak közben, neki mindegy volt, neki csak az kellett, hogy az egyház ellen induljon fel az emberek serege, és már talán látta az ő idejét, mikor a kereszt szent jele eltűnik a városok utcáiról és a falvak határából; mikor az isteninek egyetlen, látható letéteményese, az egyház, úgy tűnik el a föld színéről, mint a kivénhedt ember fejéből az emlékezet, és csak erőtlen szekták, egymásra acsarkodó népek, fosztogató hadseregek tapossák a földet, és nem lesz semmi időtlen, szentséges hatalom, mely létezésével is szüntelen emlékeztet: a föld az égért van, és egy akol, egy pásztor, béke az Isten akarata s az emberek rendeltetése.

De mi történt azokkal, kik úgy akarták az ördögöt kiűzni, hogy az egyház ellen fordultak? Bizton igaz, voltak köztük sokan, kik így vélték legegyszerűsebben Isten karjába futhatni, de ehelyett, a valóságban, kapzsi, az egyház szent célokat szolgáló javaira, a kolostorokra és kincseikre, a szent alapítványokra éhes világi fejedelmekkel és főurakkal ébredtek egy ágyban. Nem vették észre mindjárt tévedésüket. Nem is volt

könnyű észrevenni. Mert íme, a testi szem előtt csak két tábor látszik: az egyik oldalon az egyház nyílt ellenségei, a másik oldalon az egyház, ennek azonban örök fényét muló, de förtelmes betegségek homályosították el; e között a két tábor között még az erősek is fejvesztve futkosnak. Nincs értelem, mely itt eligazodhat és megóvhat attól, hogy a legbecsületebb szándékú futásunknak is ne az legyen a vége, hogy az ördög karjaiban, későn találjunk magunkra.

Csak egy itt a segítség: a hit. Csak ez menthet meg a botránkozásban való megrészegedéstől, csak ez adhat bátorságot Istenhez. „Bátorságot Istenhez” – ezt a szót különösen szeretete, és sokszor, és mindig megkülönböztetett hangsúllyal mondta ki Frigyes páter –, bátorságot Isten és örök szava mellett kitartani: ez az a kőszikla, melyen nem vesznek erőt a pokol kapui.

Így és hasonlóképpen prédikált a piactéren összegyűlt embereknek és a templomban összegyűlteknél. Akár egyesekhez szólt, akár tömegek hallgatták, mindig egyazon buzgóság tüzeben égve.

Templombeli hallgatói között gyanakodva, nem jót várva, sőt eleve ellenséges indulattal jelent meg egy Aegidius nevű, Szent Domonkos rendjéből való szerzetes.

Az ellenséges indulat nem személy szerint Frigyes pátert, hanem a jezsuitát illette; a domonkosrendi szerzetesek féltékenyen nézték a jezsuiták rendjének terjeszkedő hatalmát, mely különösen azóta, hogy XV. Gergely pápa Loyolát szentté avatta, az egyházban korlátlaná vált.

Valamikor Szent Domonkos szent rendjének nem kellett senkire sem féltékenynek lennie; mikor alapítója Dél-Franciaországban az eretnek albigenéseket térítette, s mikor később az egyetemeken Oxfordtól Bolognáig a nagy tanultságú prédikáló barátok, a skolasztika nagy mesterei tanítottak, és Kölnben Albertus Magnus és Aquinói Tamás hirdették az evangélium bölcsességét, biztos kézzel emelve ki még az elsüllyedt pogány ókor kincseit is, hogy megszentelve őket az evangélium bölcsességével azok is helyet kapjanak az egyetemes keresztény szellem nagy templomában, akkor mindenki, akármelyik rendhez tartozott is, hacsak az egy-

ház hű fia volt, testvére volt Krisztusban a dominikánusoknak.

De akkor mások voltak maguk a dominikánusok is; még nem voltak birtokaik, szegény kolduló barátokként járták be a világot és vándoroltak országról országra, tanulva és tanítva az igazságot.

Aegidius már csak éppen hogy hírért, nevét hallotta néhány ilyen, rendjebeli tudós skolasztikusnak. Tanulatlan volt, s természeténél fogva szenvedélyes és türelmetlen. S nem is volt alkalma, hogy szélesebb világ- és emberismeretre tegyen szert. Nem látott még mást a világból, mint Kölnnt – az pedig már hosszú ideje nem volt a régi – és Paderbornt; ide a magister provincialis ugyanazért küldte ki, mint amiért Frigyes páter is odaérkezett. Ellentétben a sima és simulékony jövevény jezsuitával Aegidius még a katolikusok között sem volt soha népszerű. S nem is lehetett. Egész lényében volt valami sötét és szilaj konokság, amit szögletes, a paraszti származását eláruló viselkedése csak még szembeötlőbbé tett. Teljesen hiányzott belőle az, amivel meg lehet fogni az emberek szívét; indulatos volt a végletekig, és düh borította el egész testlélkét, ha csak beszélt is azokról, akik mást hittek, mint ő.

Mikor először hallgatta meg Frigyes páttert, aki finom mozdulatokkal és, noha alig volt nála pár évvel idősebb – nem lehetett több harminc évesnél –, úgy beszélt mégis az emberekhez, mintha mindenkinek idősebb, megértő és szelíden megbocsátó bátyja volna, Aegidius, fehér szerzetesi ruhájában is, eleven paraszti bizalmatlansággal nézett a jezsuitára, a gazdag nemesre. De azért legközelebbi prédikációjára is pontosan elment – és ő maga aznaptól kezdve, hogy Frigyes páter megérkezett, nem prédikált többé Paderbornban.

Haragból történt, hogy nem prédikált. Az emberekre haragudott, amiért mind nagyobb számban gyűltek a szép, kék szemű jezsuita prédikációira, akiről még az is kitudódott, hogy Luther módjára német versekben énekel Istenhez; az emberek, mint a légy az édességet, úgy szálldosták körül az új lelkiatyát.

Aegidius pedig tudta magáról, hogy ő keserű – ámde sajátágosan őt is lenyűgözte az új ember és az új ember szava;

különbözött tőle a páter, gyökeresen más volt, mint ő. S mi-
kor már Frigyes páternek több prédikációját hallgatta végig,
megerősödött a gyanúja, hogy az új térítő: titkos eretnek.
Ő maga, Aegidius ugyan soha egyetlen sort se olvasott Luther-
től, se más eretnektől, s azon, amit ezeknek a tanításaként itt
is, ott is hallott, nem is akart gondolkodni, mert ezt bűnnek
tartotta; s ha Rómában járt szerzetesek a pápai udvarról, az
ottani életről, cselszövésekről, hitetlenségről szóló ijesztő,
elképesztő történetekkel tértek vissza, s őneki ezek a hírek a
fülébe jutottak, és megdöbbenen gondolkodott el rajtuk – a
következő pillanatban minden ezen való gondolkodást kí-
sértésnek érzett, és imába menekült előle. És hogy jól tette, ha
így tett, abban csak megerősítette a gyakori tapasztalat, hogy
ugyanazok, kik ezekkel a hírekkel jártak-keltek, s kik ezt meg
azt hibáztatták az egyházban, hamarosan vagy később pártütők
lettek, és megszegve esküjüket nemcsak a reformátorokhoz
álltak, hanem meg is házasodtak, és fennhangon gyalázva az
Istennek szentelt szerzetesi szüzességet és szegénységi foga-
dalmat, gyermekeket nemzettek, vagyont gyűjtöttek, és nem-
egyszer nyílt istentagadókká lettek, vagy – s nem egy ilyen
látott – volt, aki az újrakeresztelkedők közé állt, tagadva
a szentségeket, a misét, az Úr testének átváltozását, mindent.
Ez a tapasztalat őt csak arra tanította, hogy rettegve nézzen
a romlás útjára, melyen, látta, nincsen megállás.

Nemcsak a dominikánusok, de a paderborni világi papok
sem nézték jó szemmel Frigyes páttert. Híre járt, hogy az el-
lenreformáció győzelme óta állásuktól felfüggesztett protes-
táns papokkal is társalkodik. Beszélték, hogy éppen egy ilyen
felfüggesztett protestáns pap le akarta szűrni egy este a je-
zsuitát, az izmos páter azonban kicsavarta az orvul támadó
ember kezéből a tórt, és továbbment, miután a letepert em-
bernek visszaadta a kezéből kicsavart fegyvert – továbbment,
és támadóját fel se jelentette. Ez különösen felkeltette ellene
a világi papok haragját, mert azoknak még kínosan élt emlé-
kezetükben az idő, mikor a protestánsok voltak az urak a vá-
rosban s kergették ki őket plébániájukból.

Aegidius azonban épp ezért nem tudta elhatározni, hogy
többet ne járjon el a jezsuita prédikációira, noha veszedel-

meseknek tartotta őket, szinte félt tőlük. Az ejtette gondolkodóba, hogy az ottani világi papok, kiket mindig megvetett, mert ismerni vélte őket, és úgy tudta, hogy a hasuk az istenük, szintén haragusznak a fáradhatatlan Frigyes páterre. És Aegidius továbbra is eljárt a prédikációkra, noha olyan dolgokat hallott ott, hogy csengett tőlük a füle.

„Lopók és gyilkosok surrantak be az anyaszentegyházba, mondják az elpártolt eretnekek – szólt egyszer Frigyes páter. – Nem vitázunk veletek, testvérek, s mondjuk, hogy így van. Földön áll az egyház, és Krisztus urunknak is viaskodnia kellett a sátánnal, míg a földön járt. S ha lopók és gyilkosok surrantak volna be az anyaszentegyházba, ez a sátán műve volt, ki fejedelme a földnek. Ne segítsük őt munkájában azzal, hogy mi is felemeljük kezünket az Isten és az ő szentjeinek véréen épült szentegyházra. Íme, itt az Antikrisztus: nem Luther, nem Karlstadt, nem Kálvin és nem Zwingli, hanem . . .”

Aegidius a hallgatók mögött állt, mert olyan sokan voltak, hogy neki már csak a templomajtóban jutott hely. És mikor Frigyes páter a prédikációjában ide ért, Aegidius összeszorított fogai közül kiszökött a szó, és hangosan, élesen, mint a nyíl, röpült a figyelmes hallgatók feje fölött a szószéken álló Frigyes páter felé:

– Hanem te!

Az emberek az ajtó felé fordultak. A zömök, alacsony Aegidius nem akart elbújni, de a tömegben csak az ő közvetlen szomszédai hallhatták, hogy őtöle eredt a szó, és mint ez abban az időben ilyen alkalmakkor – s ilyenek sűrűn fordultak elő – történni szokott, ki akarták tuszkolni a csendzavarót, mások pártját fogták, de most, még mielőtt bekövetkezett volna az ilyenkor szokásos felfordulás, minden rendbe jött, mert a megzavart prédikátor, ki a magasból látta a dominikánust, csak egy pillanatra állt meg beszédében, és a csendes hangnál, melyen mindig beszélt, annál is csendesebben, fejével bólintva folytatta:

– Igen, hanem én. Én és te és mindenki, aki megbotránkozik, és azért, mert emberi gyengeség, ármány szeplősítik vagy torzítják el ragyogó arcát, el akarja hagyni Istentől rendelt édesanyját; mikor a szentek ültek a pápai székekben, és

mártírok vére sütött az egyház kövei közül, nem volt nehéz állhatatosnak maradni. De ha ez a ragyogó arc halványabb, beteg, kísértésekkel küzd, vagy kísértések áldozata, akkor – elfussunk-e tőle, szidalmazzuk-e, ahelyett hogy vigasztalnánk, erőt adnánk neki állhatatosságunkkal? Íme, itt az Antikrisztus: abban, hogy elfutunk tőle, és abban, hogy vannak, akik csak önzőn, nyomorult maguk érdekében, hit nélkül állnak mellette, míg a szívük ott van, ahol kincsük: a világban. Íme, itt az Antikrisztus, ebben az ő szándéka, és így veszítjük el a megváltás zálogát mely az Úr egyháza, az egyetlen látható örökkévalót a múltó és kísértő árnyakkal teli időben. Írva vagyon, előre kaptuk a figyelmeztetést a gondos, az értünk vérző és aggódó Krisztustól, írva vagyon, hogy a jók is meg fognak tántorodni, és nem mint fenyegetés, inkább mint könyörgés – Isten könyörög az embernek! –: ne hagyjátok magatokat eltéríteni az én aklomtól, ha a sátán meg is vakítana benneteket, és fületek farkasüvöltést hallana is ott, hol a valóságban a jó pásztor szíve verése él. Álljatok meg a farkas mellett félelem nélkül, hittel, hogy nem csalhattalak meg benneteket, ki vérem adtam értetek, mikor rámutattam: íme a pásztor, aki legelteti az én juhaimat. Írva vagyon pedig ez eképpen:

*„Eritenim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi... Tunc siquis vobis dixerit: Ecce hic est Christus aut illic: nolite credere... Ecce praedixi vobis.”** És mégis, mikor úgy kell vérnek és gyűlöletnek e szörnyű világában a Krisztus, mégis elnéptelenedik a Krisztus egyháza, és belső szobákban és pusztákban, szektákban és új földeken keresik lelkük szabadulását a megtévelyedett szorongatottak: *„Ecce praedixi vobis si ergo dixerint vobis ecce in deserto est, nolite*

* Mert akkor nagy nyomorúság lesz, amilyen nem volt a világ kezdete óta mind az ideig, és nem is lesz soha. (...) Ha valaki ezt mondja akkor néktek: Ímé, itt a Krisztus, vagy amott, ne higyjétek. (...) Ímé eleve megmondottam néktek.” Máté 24.

exire; ecce in penes tralibus, nolite credere... Ecce praedixi vobis."*

Ezt a prédikációt Aegidius nem hallgatta végig; Frigyes páter, szokása szerint, lefordította az evangéliumi citátumokat, mielőtt tovább beszélt volna, Aegidius pedig szó nélkül megfordult és elment, a templomban szorongó hívőkre vissza se nézve.

Ekkor már kevésbé érdekelte Frigyes páter személye, de annál nyugtalanabb lett saját maga miatt. Lehetetlennek érezte, hogy prédikáljon; egyszerre nem tudta, hogy mit hirdessen. Minden összekavarodott előtte. Egyébként nehéz járású gondolatai kezdtek maguktól új, ismeretlen irányba sodródni, s ha örvénylésükben el akart igazodni, csak még mélyebben gázolt bele a zürzavarba. Néha már olyan gondolatok támadtak rá, amiktől elsápadt. Ilyenkor akaratlanul, később azonban tudatosan Frigyes páter szavával tartotta magában a lelket: Istenhez való bátorságért imádkozott Istenhez, hogy ne hagyja elveszni a rejtélyek közt és a fegyverek lármájában mikor annyi tábor hirdette, hogy övé az igazság, és minden tábor zászlaján bűnök foltja, mocska, még magán a római egyházen is – ez az utóbbi volt az, minek felismerése elől most már hasztalan menekült; értette és mégse tudta megérteni azt, amit a jezsuita prédikált. Frigyes páter ellen különben a provincialishoz sűrűn mentek a feljelentések az egyház mai állapotát illető nyilatkozatai miatt; ellenséges papok azt is tudni vélték, hogy ezek a feljelentések nem voltak hatástalanok.

Aegidius azonban sokáig nem ment el ezután a jezsuita prédikációira, mert jómaga is tudta, hogy fél. A hitét féltette a térítőtől. Akármilyenek is lettek volna a körülmények, ez a vigasztalan, belső sötétség neki elviselhetetlen lett volna; hát még ebben az időben, mikor az események a világban egymást érték, és valahová állni kellett, valahol kellett Istennek szolgálni. Az ilyen természetű döntésre nincs haladék, és Aegidius, aki eddig mindig hitt, gyakorolható, hirdethető hit nélkül mit kezdjen az étellel?

*„Ímé eleve megmondottam néktek. Azért ha azt mondják majd néktek: Ímé a pusztában van; ne menjetek ki. Ímé a belső szobákban: ne higyjétek. (...) Ímé eleve megmondottam néktek.” Máté 24.

Rossz hírek jártak már jó ideje, rosszak a katolikusokra. A protestáns unió nem riadt vissza a törökkel való szövetségtől sem – a császár ellenségével, a porta pártfogoltjával, a protestáns Bethlen Gáborral szövetkezett. A katolikusok nagy reménye, II. Ferdinánd császár, úgy látszott, hiába kapta meg VIII. Kelemen pápa áldását, hiába zarándokolt Lorettóba a Szűzanyához, a cseh utraquisták – legalábbis ez a hír járta – Bécs városáig jöttek előre, és kicsiben múlt, hogy maga a császár is nem esett az elszánt lázadó eretnekek kezébe.

Minden, ami történt, személyes, szörnyű sürgetés volt, hozzá intézett felszólítás, hogy kivegye részét a jóért való harcból. „Te, Isten – imádkozott Aegidius –, mért nem adtál belém tüzet, s ami tűz bennem volt, mért hagytad kialudni? Íme, csak hamu van a tűz helyén és sötétség. Mit hirdessek?”

Sokszor gondolt már arra, hogy felkeresi Frigyes pátert. Néhányszor el is határozta, de ez az elhatározás soká nem vált tette. Végül mégis győzött a nagyobb szükség, hogy megint szerzetessé, valamiképp megint egész emberré váljon.

II.

E napon nem ment ugyan be a templomba, csak a templom körül ólálkodott, de ott megvárta a pátert, és összeszedve magát odalépett hozzá. Kiderült, hogy Frigyes páter látásból emlékszik rá mint szorgalmas hallgatójára a paderborni templomban. S ha nem is mondta, de bizonyára emlékezett rá már a botrányos közbeszólása miatt is. A nyájas és készséges papjal Aegidius a maga nyers módján közölte, hogy lelki tanácsért jött. Ez a nyersség ebben az esetben szándékolt is volt. Arra kellett, hogy enyhítse vagy legalábbis elleplezze, hogy ő mennyire védtelenül van ennek a mindig egyenletesen nyugodt embernek kiszolgáltatva. De alig pár perc után a kiszolgáltatottságnak félsős érzését különös módon mintegy elfelejtette, és a beszélgetésük egyáltalán nem úgy folyt, mint ahogy azt Aegidius előre elképzelte. Egész másképp történt.

Mintha két régi ismerős jött volna össze, végre, komoly beszélgetésre valamiről, amiről régóta gondolkodtak egymás

tudtával, és most elmondják egymásnak. És a régi ismerősökből új barátok lettek. Barátok, ha nem is abban az értelemben, ahogy az világban élő emberek közt szokás, de talán elválaszthatatlanabban: az egyik hitt, és a másiknak élet-halál kérdése volt, hogy higgyen ennek a hitnek őszinteségében, hogy részesüljön ebben a hitben. A rajongásuk és az érzés, hogy kell egy szent ügynek lenni, mely drágább mindennél, mely nélkül az ember csak az esztelen állatok módján élhet, s csak a langyosak útján, s csak elkárhozhat, ez a meggyőződés közös volt mindkettőjükben.

Ezzel a találkozással kezdődtek Aegidius életének legboldogabb napjai, ámbár ő *akkor* azt hitte, hogy most éli élete legnagyobb, legszörnyűbb belső harcait. Azért vélte úgy, merthogy megnyílt az eltorlaszolt kapu, melyet eddig félelemben és rettegésben őrzött, a gondolatok kapuja, a tóduló kétségeké és kérdéseké, úgy érezte magát, mint aki halhatatlan szörnyel harcol, minduntalan új, sőt nagyobb erőben fel-támadóval. És ahogy igaz, hogy Frigyes páter nélkül soha nem került volna sor erre a küzdelemre, igaz az is, hogy mióta áttörték süket börtönüket a kízó kétségek, lehetetlen lett Aegidiusnak Frigyes páter nélkül élnie, mert nélküle nem tudta volna ezt a harcot megvívni. Élete egyetlen korszaka volt ez, melyben megkóstolhatta a gyermekség legnagyobb gyönyörűségét – épp az, ami őt azelőtt visszataszította, az vált most javai kútforrásává. Talált valakit, akivel szemben kisgyermekként állt, mint kisgyermek öreg emberrel szemben, olyan öreggel, ki minden kérdést ismert, azokat is, miktől verejték ül ki más ember homlokára, és ő szilárd szelídséggel, mintha minden félelem már, mint bejárt vándorút, mögötte volna; minden félelemből – mint akit a félelmek erdejében már minden bozót megpróbált – mindig tudott szabad, igaz, lélekemelő kiutat mutatni.

És mégis volt egy kérdés, mellyel Aegidius még most sem mert előhozakodni: ha Frigyes páter is úgy látja, hogy sok az igazság abban, amit az egyház ellenségei mondanak, nem kelene-e mindenekelőtt, még az egyház akarata ellenére is, követelni, hogy hozzáfogjanak az egyházban a reformokhoz?

Félt attól, hogy erre nem kaphat olyan feleletet, mely megnyugtatja, és mintegy előrelátó sejtelemmel félt attól, hogy mi

lesz akkor vele, nem személyével, hanem az életével, az erejével, az akarattal, mely szolgálni akart.

Világi értelemben vett barátság nem is lett köztük soha, s – különösen ez időben – személyes ügyeik köztük szóba sem kerülhettek. Talán ez jobbára Aegidiuson múltott; neki egész élete forgott kockán, és ilyenkor a részletek megszűnnek élni. S az események is gondoskodtak róla, hogy csak a nagy kérdések, az egész életről való döntés szükségessége maradjon előtérben.

Frigyes páter helytelenítette, hogy Aegidius még nem olvasott semmit Luthertől: ismerni kell az ellenség harci eszközeit és csatasorait. Ezért esténként Luthert olvasták. Aegidius úgy érezte magát, mint aki legtitkosabb gondolatainak és legfélelmesebb ellenségének ad találgát. Sosem mertte volna ezt tenni, ha nem támaszkodhatik Frigyes páterre és arra az isteninek tetző erőre, mellyel ez az ember a világban élt. Ámbár Frigyes páternek könnyebb volt, mint Aegidiusnak; mert Frigyes páter cselekedett, tett, küzdött, de Aegidius, aki – ha csak hitét visszakapta volna – egymagában hadseregeket tudott volna szétverni, legalábbis így érezte – Aegidius épp abban az időben bénult meg, állt tétován a zászlók között, mikor a harc a világban életre-halálra élesedni készült.

Ég a ház! – ezt kiabálja fülébe minden, és ő csak töpreng és néz. Azok közé, akik a ház pusztulására esküdtek, kik a tüzet szítják, nem állhat be, hiszen az egyházon kívül nincs élet, nincs ház, nincs levegő, nincs üdv, csak százféle hazátlanság. De nem tudta, mit csináljon, mert noha az egyetlen lakható, egyetlen lehetséges élethajlék égett, ahhoz, hogy oltásra, ellenségei elűzésére siessen, a régi hit, az elveszett kellett volna, hogy az ellenségeket gonoszaknak, elvetemedetteknek lássa. S ezt már nem bírta. Sok mindent, amit azok hibáztattak, ő már nem tudott megvédelmezni. A nagy-nagy ház pedig javában égett, és határozni kellett; nyomorékja lenni a kilátástalan tétlenségnek, a felelet nélküli kérdéseknek, mikor szinte minden csöpp vérével hallja, hogy hősök után kiált, igazságért jajdul egy minden ízében kínnal teli, tanácstalan világ, mikor már biztos hírek jönnek, hogy a látóhatáron új el-

lenség készülődik harcba, olyan új ellenség, akit csak ostobák kicsinyelhetnek le?

Aegidius szenvedett.

A svéd király, Gusztáv Adolf, azt beszélték, nagy sereggel készül a protestánsok segítségére. És egy különös, furcsa, mások előtt tán eszelősnek látszó gondolat egészen befészkelte magát Aegidius agyába: az, hogy a világ legfontosabb dolgai közül való, hogy ő, csupasz egyes ember, Aegidius, döntsön valamely cselekedet mellett, találjon tábornokot, melyet magáénak vallhat. Mintha az ő cselekedetén fordulna meg, hogy az egymással küzdő célok közül melyiké lesz a győzelem. Így forgott körben, mert ugyanez a gondolat – ez az eszelősen megrögzött gondolat az ő felelősségéről – nehézzé, kimondhatatlan nehézzé tette a döntést. És ekkor – a svéd csapatok kardvágás nélkül léptek német földre, és egyetlen diadalmenetben törtek mindig előbbre, városról városra – elérkezett az idő, mikor Aegidiusnak nem lehetett tovább várnia.

Frigyes páter, mintha nem először hallotta volna Aegidius kérdését, egyáltalán nem látszott meglepettnak. S ahelyett hogy közvetlenül felelt volna, arról beszélt Aegidiusnak, amit Rómában látott, a pápai udvarban; elmondta, hogy ott a püspökségeket és egyházi méltóságokat kapzsi udvaroncok pénzért árulják, és egyéni szentségre, érdemre való tekintet nélkül annak adják, ki legtöbbet fizet érte. A huszáros szakállú V. Pál pápa idejében járt Rómában. Látta magát a pápát is egy alkalommal, az épp akkor elkészült Szent Péter-templomban. Úgy járt ott körül, mint egy uralkodó, ki bevonul birodalmába. Ez utóbbit nem mondta rosszállóan. A római új nemesekről, kik a pápától címeket és kincseket harácsolnak össze, utálattal beszélt ugyan, de azokról is higgadtan. És mindenről szenvedélytelenül, csak épp komolyan. Aegidiusnak úgy tűnt, hogy egy-egy halvány mosoly is megjelenik néha az arcán, mintha barátságosan, de őrajta, Aegidiuson mosolyogna; ez inkább jólesett neki, mert Frigyes páterben, ha egyébként látható jelét nem is mutatta, kíméletlenül világos szavai ellenére is sok gyengédség volt.

Aegidius azért fordulhatott hozzá minden kérdéssel, mert Frigyes páter sohasem akarta ravasz kitéréssel olcsón lerázni

egy-egy kérdés terhét, sőt még jobban ki is élezte, mint maga Aegidius. Most is még tovább beszélt: az ingolstadti jezsuiták-tól, kik a császár tanítói voltak, hallotta, hogy a császár, kinél buzgóbb katolikus még nem ült a trónon, nem is régen, bizalmasan panaszkodott nekik, hogy a pápa őszentsége megáldotta őt ugyan, és imádkozik is a császári fegyverek győzelméért, mely egy az egyház győzelmével, de másrészt ugyanez a pápa mint világi fejedelem az ő fejedelemsége alá tartozó olasz tartományok miatt titokban fél a császár teljes győzelmétől; és a francia főpapság, ezt tudva, a maga országában üldözi ugyan az eretnekséget, de a császár ellenségeit, a német protestánsokat, a pápa hallgatólagos jóváhagyásával, hathatósan támogatja.

Aegidius most már nem akart tovább semmit sem hallani. Kirúgta maga alól a széket, és valami olyat mormogott, hogy falják fel egymást, dögöljenek mind rakásra.

Frigyes páter nem tartóztatta, késő este volt már. Aegidius elment, de másnap reggel ott állt a templomban, ahol Frigyes páter prédikált, és a prédikáció után, mint először is, a templomkapuban várta meg, és mindjárt az első lépésnél, amint kikerültek az emberek közül, megkérdezte:

– Hogy tud így prédikálni, mikor előző este épp az ellenkezőjét beszélte? Hát nem hiszi azt, amit a templomban mond?

Aegidius soha életében nem tudta elfelejteni a nyílt és tiszta tekintetet, mellyel erre a kérdésre a feléje forduló arcból a két szem ránézett. Csak egy rövid, mégis egész életére felejthetetlen pillantás volt.

– De hiszem, minden szavam hiszem – mondta aztán egyszerűen, a szokott, kissé monoton hangján. – Csak nem tudom magamnak megkönnyíteni a hitet. És ez felesleges is. Nekem nem kellene hozzá a földön látható szeplőtlen istenek, hogy az egy, láthatatlan, makulátlan Istenben és egyházának örök rendeltetésében hinni tudjak. Nincs a között semmi ellentmondás, amit ma prédikáltam, és amit tegnap beszélünk.

Aegidius még sose látta, közlőről a háborút. Frigyes páter csaknem fél évig járt Wallenstein csapataival; nincs az az ellenség, mely kegyetlenebbül prédáljon országot, városokat és

falvakat, mint ezek a csapatok. És ő mégis ott maradt köztük, velük, és imádkozott a győzelmükért.

– Ez is ellentmondás? – kérdezte Aegidiust.

És már megint úgy beszélt, mint valami jó testvérbátya a gyerekekhez, gyengéden, rákövetkezendőkért előlegezett, előrelátó részvétellel. Csak úgy közben, látszólag véletlenül, hozzá is tette a kérdéshez a megjegyzést, hogy előbb-utóbb Aegidiusnak is meg kell néznie a saját két szemével közelről a világot; anélkül azonban hogy e megjegyzésnél elidőzött volna, folytatta az előző nap abbamaradt beszélgetésüket. Csak a saját vesztét készíti elő az, aki a háborúban angyalok és ördögök közötti harcot akar látni. A császár és a katolikus liga között éppúgy dül a féltékenység, mint a protestáns fejedelmek között. Közönséges, rút hatalomféltés volt, semmi más, hogy a bátor, okos, hitbuzgó bajor Lajost a kalandor Wallensteinnal cserélte fel. Csak a bitangoknak volna kétséges a választás, ha ebben a harcban az egyik oldalon földi érdekek mocskától szűzen lobogna a zászló, a másik oldalon pedig körmeivel lesben állna a kapzsiság és a vak világiasság. De épp az a sátánnak a csel fogása, hogy a szent zászlót is a maga árnyékában álló emberek kezébe adta, hogy ezzel tántorítsa meg az igazakat, tévessze meg az okosakat, a jókat pedig a maguk legjobb szándékainak segítségével csalja lépre: a kétségbeesés szektáiba, melyek abban egyek, hogy tagadják, hogy látható, mindenkinek közvetíthető szentségek birtokosaként Isten oltalmában áll a földön a megváltás intézménye, az egyház.

Frigyes páter Lutherről is mesélt. Még gyerekkorában halott róla az apjától. Az épp Wittenbergában járt a fejedelemlénél, mikor Luther a pápai dekretálékát nyilvánosan megégette a piacon.

Aegidius nem ezt akarta most hallani, feleletet akart kapni, és ehelyett csak bizonyítékokat kapott arra, hogy kérdése mennyire megokolt.

Frigyes páter is elhallgatott, csak mikor fölértek napvilágos szobájába, melyet a falon, az ágy fölött egyetlen kereszt díszített, akkor az ajtót maguk mögött betéve leültette Aegidiust, és megállt előtte. Szemét Aegidiusról le nem véve, halkán beszélni kezdett.

– Luther Isten helyett fejedelmeket tett a föld urává. A világból kitessékelte Istent, a világot világi hatalom lelkiismeretére bízta. Ez az ember, erre a fejem adom, kétségbeesésben leledzve halt meg, mert tulajdon két szemével kellett látnia, mivé válik a világi élet, ha mindenkinek az egyéni lelkiismeretére bízzák, nem pedig a világnak elrendelt kormányzójára és őrére, az egyházra.

Frigyes páter közelebb hajolt Aegidiushoz, jobb karjával vállára támaszkodott, és a hangja melegen, majdnem ünnepélyesen csengett, hiszen vallomást készült tenni. Aegidius érezte ezt, és nem nézett föl.

– Én nem VIII. Orbán pápáért – mondta Frigyes páter – és nem II. Ferdinándért, s nem is Gusztáv Adolf ellen álltam be a sorba, hanem egyedül és csakis a *sancta ecclesia catholicáért*, azoknak a sacramentumoknak az őréért, melyek a földi embert az éggel összekötik; mely egyetlen képviselője a földön az univerzálisnak, és épp azért nem szabad most még beszélni sem reformról, mert ennek a követelésnek nevében keltek fel az ellenségek, keletkeztek szekták. Ha az egyház az ördög kezébe kerülne is ma, a legszörnyűbb és elképzelhetetlen gaszágok fészkévé válna is: küzdeni kell érte és hinni benne, mert annak az ecclesia catholicának a szent teste ő, melynek örökkévaló feje Krisztus. Ehhez az edényhez nem szabad hozzáérni, ha ma akármi volna is benne, mert ha ez az edény széttörik, Isten koronája törik szét, és a világ mocsaraiba fuladunk szerteszét folyva mind. Az egyháznak állnia kell, és győznie kell. Győznie mindenáron, és ha győzött, és a világ minden fejedelme, királya, császára már csak árnyék, mely fölött egyetlen uralkodó az Isten pásztora, ha már a földön csak egyetlen királyi korona lesz, nem barbár uralkodók erőszakosságait hamis fénnel mentő, hanem Isten kezéből kikerült és Isten lelkétől fénylő és az egész földet békével és szeretettel besugárzó glória: akkor majd eljön a reformok ideje, akkor a béke és szeretet egyháza háborítatlanul tökéletesedhetik egészen istenivé, akkor a testet fenyíteni, ápolni, gyógyítani lehet majd, hogy egészen áthassa a fej szelleme: Krisztusé. De most a megmaradásért és uralomért kell harcolni.

Frigyes páter már előbb levette kezét Aegidius válláról, és

most hallgatott. Tekintete Aegidiusról a szoba falára függesztett kereszt felé fordult, és aztán nyugtalanul siklott tovább, anélkül hogy valahol megállapodni tudott volna.

– Ezzel mindent elmondtam neked, amit én tudok, minden tudásomat – folytatta aztán majdnem szárazon. – Ennél többet nem tudok, és most rajtad a sor, hogy utadra menj.

Aegidius megértette. Nem lehetett egy mozdulat, egy szó sem, mely kiegészíthette volna azt, amit egymásnak elmondtak. Kibeszélték magukat. Frigyes páter háttal állt hozzá, az ablaknál.

Aegidius még egyszer körülnézett a szobában. Ebbe a szobába többé nem jön vissza, ezt érezte.

Kint az utcán egy kicsi álldogált még a ház előtt, és aztán elindult; nem hazafelé, hanem ki a városból, hosszú útra. A város kapuján felindulás nélkül lépett ki. Más azt mondta volna, hogy Aegidius elhagyta a békés Paderbornt, és ezekben a háborús időkben nekiment a bizonytalannak; Aegidius azonban úgy érezte, hogy maga mögött hagyott mindent, ami bizonytalan. És akármilyen idegen, küzdelmes és valóban bizonytalan életnek ment elébe, nem fenyegethette, egy percre sem félemlíthette meg semmi elképzelés. Sebezhetetlen új élettel felöltözöttnek érezte magát, és egymagában is oly erősnek, hogy még csak bátorítania sem kellett magát.

III.

Magdeburg városa lett Aegidius életében a következő stáció. A magdeburgi érsekség egész területe már a császáriak kezében volt, csak maga az érseki székváros állt még; nyakas, gazdag polgárainak és jól épített bástyafalainak ellenállása megtörhetetlennek látszott. Itt két évvel ezelőtt magának Wallensteinnak is csúfosan kudarcot kellett vallania; az eretnek várost körülzáró pápista csapatok nem tudtak egy lépéssel se előbbre jutni, és miután minden erőlködés, fenyegetőzés hiábavalónak mutatkozott, elvonultak a vár alól. Most pedig, mikor híre jött, hogy Gusztáv Adolf csapatai megvetették lábukat Pommerániában, a város a védekező ellenállást

nyílt támadó háborúval cserélte föl; számítva a közeli svéd segítségre, ki akarta verni a pápista ellenséget a főnnhatósága alatt álló minden városból és faluból, az egykori érsekség egész területéről.

Aegidius a rend főnökénél kieszközölte, hogy kiküldje őt a császári csapatokhoz, Halléba.

Odaérkezése napján jött a hír, hogy a közeli érseki székvárosban nagy dolgok történtek. Azt beszélték, hogy a brandenburgi herceg – kit épp azért, mert az érsekségre tört, birodalmi átok sújtott – a svéd győzelmek hírére álruhában visszalopódzott a városba, és a tanácsurak az ő szava után indulva fegyveres szövetségre léptek a svéd királlyal; nyomban meg is kezdték a fegyverkezést és katonák toborzását a környéken táborozó pápisták, a császáriak ellen.

Aegidius mindjárt érkezése órájában, mielőtt még a parancsnoknál jelentkezett volna, kiment a katonák közé, akik a folyó partján táboroztak. Tavasz szél fúj már, s a nagy vízen a csillogó jégtáblák össze-összekoccanva töredezték. Fehér dominikánus csuhája utat nyitott neki, senki fel nem tartóztatta. Az emberek nyelvét nem értette meg, horvátul beszéltek, egy-egy spanyol szó is megütötte fülét, a hosszú szál valonokat messziről megismerte – német szóval csak káromkodtak a katonák. A nagy lárma és a sokszínű ruha, az itt-ott vitázó, verekedő legények nem zavarták meg nyugalmában. Egyelőre nem akart egyebet, mint körülnézni, hogy azután tudjon miről beszélni az emberekhez. Itt is, ott is köpönyegek voltak a földre terítve, mindegyiken három-négy katona térdelt, előrehajló testtel, és hadonászva, kiabálva kockát pörgetett, pénzt csörgetett, civódott. Körülöttük markotányoslányok sivalkodtak, karjukon kosárral a játékosok közelében ácsorogva, hogy ott a helyszínen egy-egy icce bort kiméressenek a jókedvű szerencséseknek. A katonák ilyen alkalmal azután csíptek is egyet a korsót emelő lányon.

Aegidius Paderbornban is sokszor látta a templomtéren a kockaasztalt körülálló embereket. Ott is előfordult, hogy kisebb kocódásokból hangos, heves összeszólalkozás lett; hogy a játékosok, ha nagyon kihevültek, hajba kaptak, és nemegyszer súlyos sebeket is osztottak, ha valakit rajtakaptak, hogy

olyan kockával játszik, mely csalafintán úgy van készítve, hogy a gazdája akarata szerint essen. Ott is látta a játékosok közelében ólálkodó zsidókat, amint egy-egy nyereménytárgyra alkudtak, vagy a kabátját vették meg annak, kinek már nem volt más eljátszanivalója, de még egyszer szerencsét akart próbálni.

Ami itt, Halléban különös volt: az a nyelvezavar és a sok sötét arc, amely nyitott szájjal, az alsó fogsora fölé húzott alsó ajakkal s visszaszorított lélegzettel hajolt a kocka fölé. Látott egy katonát, ki úgy ki volt melegedve, hogy ingujjra vetkőzött, de míg a kabátját vetette, dülledt szemét a pergő kockáról le nem vette. Nevetés, szitok. Egy piros nadrágos, fekete szemű horvát minden kockafordulónál a nagy, lelógó bajuszába kapaszkodott, és valósággal felüvöltött.

Aegidius idegennek érezte magát. Csúnya volt, rossz volt, amit érzett: mintha állatok heverő teste közt emelgetné lábát. Csak egy alak tűnt másképp a szemébe, egy nagyon sovány, rongyos legény, kinek a csizmája elől csupa folt és lyuk volt, de fene nagy, rozsdás sarkantyú pengett a sarkán, az oldalán pedig nehéz kard, földig érő, és majdnem akkora, mint maga az ember. Mintha néha ez az ember is figyelmesen nézte volna őt – ebben szintén kivétel volt a többiek között, kik Aegidius megjelenésére rá se hederítettek. Ez az ember oldalt állt, nem vegyült el a csoportokban, és valahányszor tekintete a dominikánuséval találkozott, zavartan kapott vöröses szakállához, míg ajka körül valami gúnyos, öntelt mosoly csillant, s ez sehogy sem volt összhangban nagyon is siralmas, majdnem bolondos külsejével.

Aegidius beszédbe elegyedett vele. Erre innen is, onnan is előkerültek ácsorgó katonák, s egymást könyökükkel böködve, nagyokat hahotázva hol őt, hol a furcsa vitézt méregették szemükkel. A furcsa vitéz pedig, amint sokan lettek a bámészik, elhallgatott, és úgy tett, mintha nem hallaná a hozzá intézett kérdéseket. Karját összefonva állt, és elszánt göggel nézett el messzire, túl mindenki feje fölött. Az összesereglett katonák – egyik a másik szavába vágva – elmesélték Aegidiusnak a Salamon históriáját – mert így hívták a furcsa vitézt.

Harácsolásra ment ki egy húsz főnyi csapat lent, Szászor-

szágban egy faluba, ott szedték fel a szerencsétlen flótást. Akkoriban mindenáron kellett új katona, és pedig minél több; aki szépszerivel nem akart menni, azt kötéllel vitték. Hogy Salamonnak könnyebb legyen megválnia szülőföldjétől, felgyújtották a vityillóját. De még akkor se akaródzott neki. Ki-sült, hogy valami szektához tartozik, olyanokhoz, akik újra megkeresztelkednek; akkor kapta a Salamon nevet, amikor ebbe belépett. Az asszonya – mert az is volt, meg gyereke is – sírt, mikor emberét megkötözték, de – mesélték a vitézek – gyorsan elhallgattatták.

– Megöltétek – szól közbe a Salamon nevű vitéz; de mikor Aegidius erre hátrakapta fejét, hogy ránézzen, Salamon arca megint a régi kifejezéssel nézett el a katonák és mindenki feje fölött.

A katonák nevettek, és lármásan magyarázgatták a barát-nak, hogy és mint történt.

– De ez nem sírt – mesélték, Salamonra mutatva –, hanem prédikálni kezdett. Ó, hogy az ördög tépné ki a nyelvét, mi-csoda káromlásokat mondott! Hogy a Krisztus nem Isten, hogy a Szentháromságban nincs három személy, hogy a bűn Istentől van, és hogy az Úr testének vétele bálványozás.

– Ez semmi! – kiabált valaki közbe, aki ekkor ért oda. – Azt is mondja, hogy az Isten pokolra juttat mindenkit, aki katoná-nak csap fel.

Nyilván ez volt az, ami leginkább mulattatta a vitézeket. Ennek a meggyőződésének köszönhette Salamon, hogy ráad-ták a rongyos csizmát a nagy sarkantyúval, s hogy odakötötték oldalára a fene nagy kardot – majd gondoskodnak ők a vitéz Salamon lelki üdvéről!

Salamon, mint aki se lát, se hall, továbbra is mozdulatlanul állt. Egy öreg katona, aki eddig hallgatott, megveregette a vállát:

– Majd beleszoksz te is, öcsém! Eleinte nem smakkol persze, jobb otthon, az asszony mellett; de meglásd, három hónap, és nem ismersz magadra!

Pár lépéssel odább az egyik kockázó társaság ökölre ment. A katonák figyelme odaterelődött, s lassanként eloldalogtak, elhagyták Salamont, és mentek. Új mulatságok után, ki erre, ki arra.

Aegidius, mikor egyedül maradtak, megmondta Salamonnak, hol lakik, és megkérdezte, nem akarna-e másnap eljönni hozzá.

– Mivégből? – kérdezte Salamon sajtárságos, gúnyosan fennhéjázó arckifejezéssel.

– Hátha valamiben segítségedre lehetnék – igyekezett rábeszélni Aegidius.

– Testi jókat nem kell Istentől kérnünk – mondta az ember méltóságoskodó komolysággal, és sarkon fordult, faképnél hagyva Aegidius.

Így, hátulról még nevetségesebb alak volt; valóságos farsangi maskara. Minden lépésnél nagyot csendült a sarkantyúja. Aegidius még egyszer utána szólt:

– Hallod-e, úgy sincs más dolgod, csak gyere el!

Salamon megfordult, egész barátságos lett az arca, mikor rábólintott, hogy hát jó, mégis elmegy majd.

Aegidius másnap mégse láthatta magánál. Nem az ő és nem Salamon hibájából, hanem azért, mert azon az éjszakán váratlanul sok minden történt.

Aegidius még aznap este jelentkezett a város parancsnokánál. Az a dominikánust barátságtalanul fogadta. Mért küldenek a nyakára felesleges és hasznavehetetlen embereket; akárki küldte is – megmondta nyersen –, egy csöppet sem örül a szerencsének. Még a katonáinak sem tud élelmet és szállást biztosítani. Honnét legyen a városban mit enni, mikor köröskörül az egész környék lakatlan pusztasággá lett, s csak csoportba verődött kóbor kutyák és dögevő madarak maradtak még életben.

Mikor Aegidius a táboron keresztül visszaindult a városba, a csillagos, hideg estében egy, a folyó közelében a földön fekvő emberben ráismert Salamonra. Most nem állták körül ingerkedő és csúfolkodó vitézek, hátán feküdt, és talán az égre nézett; talán észre is vette őt, csak úgy akart tenni, mintha nem látná.

– Mondd csak – állt meg előtte Aegidius –, igaz az, amit a katonák eretnekségről beszélnek?

– Amit azok beszélnek, az nem lehet igaz, mert az állatban nincs igazság, ezek meg a baromnál is tudatlanabbak.

– Te pedig büszke vagy, és az nem kedves Isten előtt.

– Büszke? Ezek bolondnak tartanak. Lehet büszkének is tartani az igazt, aki nem közösködik a részegekkel és latrokkal. Én nem félek. Ezek nem tudnak olvasni, de én tudok, és én...

Salamon felkönyökölt, nagyot fújt, és állát tenyerére támasztva, így, hason fekve nézett fel Aegidiusra, és folytatta:

– Én hallgatok.

– Mi lett a gyerekeiddel?

Salamon nem válaszolt, felemelte karját és odamutatott egy távolabbi tábortűzre, hol a körüle ülő vitézeket meztlábás gyerekek neveltették. Némelyik valami zeneszerszámmal cincogott, másik bukfenceket vetett; ki hogy tudta, igyekeztek a vitézeket mulattatni.

– Itt is, ott is felszednek egy-egy odadobott csontot, máma így élnek a gyerekek. Isten dolga – tette hozzá kurtán, és megint leheveredett. Aegidius hallotta, hogy vacog a hidegben.

– Hát nem igaz, hogy tagadod az úrvacsorát?

– A törvényt ugyan nem kell hirdetni, de ha annyira kíváncsi, hát olvassa el akárki az evangéliumot, ahogy én is elolvastam, meg az apám is, és benne megtalálja a feleletet.

Salamon tudákos hangon citált egy szerinte idevágó paszszust, miközben jobb kezével erősen vakarózkodott lapockája körül.

– Ebből meglátszik, hogy a kenyeret az úrvacsorának idején nem mondotta Jézus az ő testének, se példálózva, se közönségesen, azaz semmiképp, hanem csak az ő emberi testét mutatta a tanítványainak.

– Talán Stancarusnak valami követője tanított téged ilyenekre? – kérdezte Aegidius.

– Nem a'. Az apám, pedig csak közönséges paraszt volt, éppúgy, mint én. Őt meg nem földi embernek és nem a világi tudománynak, hanem az úr Krisztusnak egy követője tanította, ki már a többi választottal együtt az üdvözültek között dicséri az Urat. Magyar földről való ember volt, mesélte az apám, de onnan el kellett bujdosnia. Arany Tamásnak hitták. A végén aztán mégis visszament hazájába, megemlékezvén arról, hogy mindenkinek ott kell maradnia szolgálatban, hová az Úr helyezte.

Aegidius le akart telepedni hosszabb beszélgetésre, de Salamon megint szófukar lett. Aegidius megkérdezte, nem akar-e most vele jönni, adhatna neki egy takarót.

– Akarok menni, de nem most akarok menni – válaszolt Salamon. – Minden szándékot egy kicsit Istennél kell hagyni, hogy ideje legyen ott felmelegedni; nem jó a „tüstént”, mert Istennek is időt kell hagyni, hátha másképp akarja.

Salamon kavicsot hajított a dallamos egyhangúsággal zúgó folyóvízbe. A víz magasra fröccsent.

– Ez sincsen Isten akarata nélkül – morfondírozott Salamon és oldalt fordult, ezzel is látható jelét adva, hogy most nincs kedve a dominikánussal tovább beszélgetni.

– Legalább ha a takaróért eljőnél most, vagy... elhozzam neked? – szólalt meg Aegidius.

Kezdte már rosszkedvvel nézni ezt a furcsa lényt, kiről nem tudta, vajon csakugyan bolond-e, vagy pedig veszedelmesen megátalkodott eretnek.

– Nem kell – mondta a vitéz, és a lábával is türelmetlen mozdulatot tett, úgyhogy megpendült a sarkantyúja, melyről a vidám katonák mesélték, hogy amíg Salamon a tűzkeresztségen át nem esik, egy percre sem lesz szabad levetnie. – Valahol mi testi jó vagyon, mind ördög, elvonzza Istentől az embert, ördöggé teszi és elkárhoztatja.

Ezt az utolsó mondatot paposan mondta, mint aki könyvből olvas fel. Nevetve intett a kezével.

– Hanem most már este van, térjünk nyugovóra.

Aegidius későn ért szállására. Rosszkedvvel gondolt erre, a táborban töltött első délutánjára. A katonákról mindig tudta, hogy a hosszas háborúban eldurvult emberek; azt is tudta, hogy ha a svédeknél jobb zsoldot kapnának, szívesen állnának azok szolgálatába; tudta, hogy munkától elszokott, kalandos élettől megrontott, hidegvérrel rabló és gyilkoló seregek viszik vállukon az egyház nagy céljait. Ezt mind tudta, és mégis más volt az, hogy valamit ilyennek tudott, és más, hogy a két szemével látta.

Ha erre a délutánra visszagondolt, mintha valami szennyes áradatot látott volna, melynek el kell borítania a földet, hogy

– a föld megtisztításához végre, másfél ezer év után, hozzá lehessen fogni.

Így gondolta ezt Aegidius, s egyszerre kétséges lett előtte, hogy mit keres ő itt a táborban. Nem volt ahhoz elég vak és süket, hogy ebben a táborban, ezeknek a katonáknak a szerezetről vagy épp a hitről tudna prédikálni. Mintha emlékezetéből kiesett volna valami és nem tudná megtalálni, gondolkodott, kereste a visszaemlékezés útját; nem elhatározása indokait, mert azt tudta, mért jött ide, hanem azt nem tudta, hogy mit akart itt végezni. Kik ma élnek, ezek az elvadult, „aki bírja, marja”, dúló tömegek áldozatok azért a jövőendőért, melyben majd az egyház a maga hatalmával és tekintélyével megint munkát, rendet és békét fog adni a föld lakóinak; nem az egyház bűne, hogy ez a rémületes hekatomba szükségessé vált. Az ilyen Salamon-szerű lények más értelemben áldozatok, s légió a számuk. Vándor tanítók, szektáriusok, antitritáriusok még mindig bujkáltak falvakban, városokban, noha a reformátusok éppúgy üldözték őket, mint a katolikus egyház. Azoknak azonban, akiknek jelszavuk a *reformatio in capite et membris*, legkevésbé volt joguk a többi szektárius üldözésére, hiszen épp az ő munkájuk eredménye a szívekben és fejekben dúló zűrzavar. Az egyház emberfeletti tekintélye az egyetlen segítség, biztosíték, és ők ez ellen emeltek kezét. Minden mértéktelen kívánság, gondolatok minden mosléka, minden önkényes szándék előnthezte a világot, mert megszakadt az egyetlen zsilip.

Aegidius újra és újra átgondolta mindezt és minden lehetséges gondolatot. De arra az egy kérdésre nem talált feleletet, hogy – mit keres ő itt a táborban, mit keressen. Salamont megfogták és kényszerítették, hogy katona legyen; ebben nem talált semmi különöset. De ő magától jött ide. Ma körülnézett, egyet-mást látott, hallott. De mit fog tenni holnap, holnapután, egy hónapon, egy éven át?

Mennyi mindenféle oktalan kérdéssel állt minduntalan Frigyes páter elé! Csak azt az egyet sose jutott eszébe megkérdezni, hogy mit csinált ő, mikor Wallenstein csapatainál időzött. Aegidius elszégyellte magát, hogy minden gondolata Frigyes páternál ér véget, holott az igazat mondta az, mikor

azt mondta, hogy most már nincs több beszélőnk; Aegidius szégyellte magát, hogy minden kérdésre, kétségre Frigyes páter után kap, ahelyett hogy Istenre gondolna a fáradt lélek óráiban. Imádkozott, és imáiban megfrissült lélekkel Istenre bízta minden gondját. És mintha Isten meghallgatta volna az ő imáját, mintha gondoskodott volna Aegidiusról, éspedig akképp, hogy levette válláról a kérdést, hogy mit tegyen holnap és holnapután és hónapokon át. Ez pedig így történt.

A magdeburgiak, kik a svédektől erősítést is kaptak, annyira felbátorodtak, hogy egész Halléig merészkedtek. Éjfél már jóval elmúlt, mikor Aegidius lövöldözésre, kardcsattogásra és vágató lovak patkódobogására ébredt. Mikor az ablakhoz ment, az égő fáklyák füstjénél gomolygó embercsoportokat és menekülő katonákat látott. Az övéi, a császáriak futottak.

Aegidius nem ment ki az utcára, mert szerzetesi ruhájáért életével fizethetett volna, csak a fogadó kapujába lopózkodott ki, és ott tudta meg, hogy a magdeburgiak rajtaütöttek a városon. A fogadó, melyben Aegidius megszállt, szemben volt a templommal, és Aegidius látta, mint dobják ki a szentképeket az utcára; a katonák hönök alá szorított elrablott kegyzerekkel rohantak ki a templomból. Mintha a magdeburgiak tudták volna, hogy győzelmük órái meg vannak számlálva; amit bírtak, azt szédületes gyorsan szedték össze. A templomtérre már a rablott holmik egész halmazát hordták össze.

Aegidius a fülsiketítő lármában, mely még szobájába is követte, nem vett észre magán semmi kishitű kétségbeesést, ijedelmet, elszörnyedést. Most tehát tudta: így fest közelről a háború. Leült az ágya szélére és várta sorsát. A fogadós jó szívvel volt hozzá, és talán megtette volna, hogy ad neki valami, a csuháját elrejtő ruhát. De Aegidiusban az ő esti imája elhatározást érlelt meg: rábízta magát Istenre, annak dolga lesz helyette helytállni, és oda vinni őt, ahova kell, azt tétetni vele, amit kell. Pontosan így akarta: nem keresni soha a veszedelmet és soha veszedelem elől el nem futni; ez volt az ő „Istenhez való bátorsága”.

A protestáns városban tudták, hogy előző nap egy dominikánus érkezett; a mesterlegények feltörték a fogadó szobáit, őt keresték. Mikor fütőkösekkel megjelentek Aegidius szobá-

ja ajtajában, mögöttük a magdeburgi katonák álltak. Aegidius fel sem kelt. A katonák mögött egy ismerős arc rémlett fel neki. Nem volt ideje meggyőződni róla, hogy a fáklyafénynél jól lát-e, csakugyan Salamon, a furcsa vitéz áll-e ott; mind több ember özönlötte el szobáját, rongyos alakok, férfiak, nők, amilyenek minden felfordulásban, hol nagyobb szabású rablásra alkalom kínálkozik, fel szoktak tűnni; ezek mindjárt az ő utazóládája után kutattak, míg a mesterlegények egymásnak az ő városban tett, soha el nem hangzott nyilatkozatait magyarázgatták, és így, vele szemben állva tanácskoztak arról, hogy mitévők legyenek vele. Aegidius nézte, mint hányják szét ládáját, és mikor egy a kutatók közül breviáriuma után nyúlt, ő önkéntelen mozdulattal kapott utána; talán ezt a mozdulatát értette félre a közelében álló egyik legény, mert ekkor hátulról tompa ütés érte a fejét. A szoba forogni kezdett vele, még egy kis ideig hallotta a zsvajt, aztán minden hirtelen megszűnt.

Így felelt meg Isten Aegidius helyett a kérdésre, hogy mit tegyen holnap és holnapután és hónapokon át.

Mikor Aegidius magához tért, nem tudta, hol van, nem tudta, mióta van ott, ahol van. A sajtószóról, amit a fején érzett, eszébe jutott, ami történt. Azután első gondolata Isten volt. Csak körül kellett néznie, és látta, hogy börtönbe került, később bejött egy ember is – középkorú férfi, az oldalán kard, tekintetében a részvégtlenség üressége –, ez volt a börtön őre. Tőle tudta meg, hogy már nem Halle városában van, hanem a magdeburgi vártorony börtönében fogoly.

A magdeburgiak Hallét nem tudták megtartani. A pápista Pappenheim kergette ki őket. Aegidiust a visszavonulók magukkal hozták, túsznak tartják itt a császáriak kezébe került két protestáns tanácsúrért. Aegidius semmit se kérdezett, és talán épp ez a hallgatása ingerelte őret, hogy beszéljen. Elmondta azt is, hogy a protestáns tanácsurakat, kiket akkor fogtak el a császáriak, mikor azok a környékbeli parasztok között a hosszú ostromra felkészülő Magdeburgnak katonákat tobozoztak, hír szerint már ki is végezték, és hogy ő, Aegidius, aligha kerülte volna el azok sorsát, ha a svédek nem vetik közbe magukat. A börtönőr arról a kisszámú svédről beszélt, ki-

ket a svéd király Falkenberg vezetésével Magdeburgba küldött, hogy a harcra készülő városban hozzáértő katona is legyen, Aegidius azonban azt hitte, hogy maga a svéd király már egész Magdeburgig nyomult előre.

– Hát már Magdeburgban vannak? – kiáltott fel. Nem gondolt rá, hogy protestáns városban van, melyet a császáriak zárnak körül, s hogy egy ilyen városban neki a börtönőr éppúgy ellensége életre-halálra, mint a város minden más polgára. Ettől fogva a börtönőr megnémult és láthatatlanná vált.

És most nehéz napok következtek. A helyiség, amely börtönéül szolgált, szűk és sötét volt. Csak egész fönt, ahol a torony keskenyedni kezdett – legalább három méternyi, elérhetetlen magasságban –, ott volt egy kis négyszögű vasrácsos rés, azon jött be sávnyi kis világosság. Emberarcot többé itt nem látott, mert az ételt is csak az ajtóba faragott kis nyíláson adták be neki. A hideget még bírta volna, ha – különösen éjszaka – valósággal csontjáig hatolt is, de még ennél is inkább gyötörte börtönének büze, mert soha nem nyílt ki az ajtó, mintha csak ezt a kárhozatot külön az ő számára eszelték volna ki. Éjszakánként, ha az undok bűz és a hideg felébresztette, elhatározta, hogy másnap meg fogja ragadni a kezét, mely ételét nyújtja be, és szólni fog, megkéri, engedjék meg, hadd takaríthassa ki tömlőcét. Másnap azonban, mikor hallotta a torony falépcsőjén az ismert lábdobogást, összeszorította fogát, és mikor az ajtó kis részében megjelent a porkoláb ismerős keze az étellel és a darab kenyérrel, összeszorított fogait még összébb harapta, és hallgatott. És amint elhalni hallotta a visszhangzó lépteket, fellélegzett, örült, hogy úrrá lett magán és a maga szenvedésének megkönnyítéséért nem alázta meg magát kéréssel. És megnyugtatta az a tudat, hogy megint huszonnégy óráig hiába fogja kísértetni a gondolat, hogy méltatlannak mutatkozzék a szenvedésre.

Akarta a szenvedést, mert hiszen Halléban azon az estén, megaláztatva magát Isten előtt, megvallotta tehetetlenségét, és mint egy kis követ tette magát Isten kezébe: rossz kő, haszontalan, hajítsd oda, hol szolgálatodra lehet; íme, Isten ide hajította, és ő, ha csak egy szót is emel magáért, megszegi foga-

dalmát. És még egy gondolat tartotta benne az erőt, talán még inkább, mint az előbbi: az a tudat, hogy pogányokkal van körülveve. Egy egész, negyvenezer lakosú városban, ha egy torony tömlöcébe zárva is, az igazság egyetlen tudója és hordozója, és a szeme előtt a csodások közt is csodálatra indító férfiú lebegett, a nagy bizonyágtévő és térítő *(a szent zsidó, ki a zsidóktól ötször szenvedett negyven-negyven csapást egy-egy híján; ki háromszor veretett meg vesszővel, egyszer megköveztetett, háromszor volt a tengeren veszedelemben hajótörés miatt, éjjel és nappal a mélységben, veszedelemben úton, vízen, szárazon, latrok miatt, veszedelemben nemzetsége, a zsidók miatt, veszedelemben a pogányok miatt, veszedelemben a városban, veszedelemben a pusztában; ki volt fáradtságban és nyomorúságban, vigyázásokban gyakorta éhezett, szomjazott, böjtölt gyakorta és hidegségben és meztelenségben; ki életében elragadtatott volt a harmadik évig)*, igen, Paulus lebegett a szeme előtt, ki nyavalyatörős, beteg testével angyalok erejét felülmúló harcot harcolt meg. És ő, az erős testű, ezért a szenvedésért zúgolódjon, mutatkozzék gyengének ezek előtt, kik úgyis szívesen látnak minden szerzetesben csak gyomrát szerető, semmittevő képmutatót? Meg akarta mutatni, hogy ő erős; szégyenüljenek meg az ő hitének ellenségei! Ámde néha magának is mosolyognia kellett magán, ha eszébe jutott, hogy ez a büztől és hidegtől való szenvedés csak dadogás, nem is a nagy, szent Paulus szózatossá szenvedéséhez, hanem még a szegény, furcsa vitézéhez, Salamonéhoz képest is.

Erre a gondolatra megszégyenülten húzta össze magát, és a kőpadlóra térdelve elgyötört szívvel imádkozott. Az ima is nehezen ment, mert a breviáriumát akkor elvették; nem volt semmije, csak a két mosdatlan, mocskos keze, s ima helyett azt emelte magasba, és jólesett, hogy a hideg követ érzi a térde. Legtöbbször nem is jött gondolat, mit imádkozó szóba foglalhatott volna, ilyenkor csak némán kulcsolta és nyújtotta magasba kezét. Szokatlan volt neki a könyv nélkül való áhítatosság.

A hetek események nélkül múltak. Aegidiust nem hallgatta ki senki, úgyhogy kétségtelen volt előtte, hogy csakugyan túszként tartják itt fogva, s ha a protestáns tanácsurakat, kikről

börtönőre beszélt, már a császáriak csakugyan meg is ölték, őt a város hatalmasai még mindig tartogatják, hogy fejére mutattva valami előnyt csikarjanak ki maguknak. Ahogy múlt az idő, Aegidius mind könnyebben viselte el börtönét. Nemcsak azért, mert az éjszakák hidege is engedett, s mert – mivel parasztfiú volt egykor – irtózás nélkül tudta magáról az egereket elkergetni, hanem különösképp hozzá is szokott új helyzetéhez, úgyhogy a napnak járását néha valósággal gyorsnak találta, ha erős gondolatok társaságában volt s a néma imáival megszentelt nappalt egyszerre sötétség váltotta föl. A sötétet egyébként sem szerette; ilyenkor gyakran rossz gondolatok és kívánságok kergetőztek benne, mikkel nem tudott valójában megbirkózni, és a legtöbb, mit elért velük szemben, hogy belemerevedett abba a szó és gondolat nélküli imába, melytől mindig jobbnak, főleg erősebbnek érezte magát. Egyszer a keskeny fapadkán ülve elaludt és azt álmodta, hogy szénakazal aljában ül, és vele szemben egy barackfa áll, ágait lehúzza a sok nagy, sárga gyümölcs. A nap ragyogott a zöld leveleken. És ez az álom, nem tudta miért, hosszú napokra szomorúvátette.

Általában, ha nem is egyetlen, de legfőbb nyomorúságát álmai okozták, mindaddig, míg egyszer egy, későbbi életében is felejthetetlen, titokzatos álom meg nem kereste. Természetesen ez az álom sem tett volna rá oly mély benyomást, de egyáltalán, hogy az álmaival annyi baja volt, az onnan is származott, hogy azelőtt, mielőtt börtönbe került, mindig mély, álomtalan alvásban volt része, s csak mikor már hosszabb ideje volt itt bezárva, kezdődött meg az álmoknak furcsa vitustánca. De ennek is majdnem egészen vége szakadt az óta a különös álom óta.

Azt álmodta akkor, hogy a kolostorban van, és rorátéra hívják a barátokat. Míg a hosszú folyosón a kápolna felé siet, az ablakból látja, hogy kint mindent vastag hó főd be. A többi szerzetes kedélyesen beszélgetve siet el mellette, de ő nem szól egy szót sem, és haragszik rájuk, mert megszegik a fecsegés tilalmát. A harang szól, és ő még jobban siet, de a sötét folyosó hosszú, és nem ér még a végére, pedig már alighanem el is késett. A beszélgető csoportoknak már a legvége is elhaladt

mellette, mikor ő megáll, és furcsát lát, épp akkor, mikor a kápolna nyitott ajtajához ér. Benn már tart az imádkozás és az ének, és az utolsó csoport is átlépte a küszöböt, csak ő nem, és nem tudja átlépni, mert a kitárt tölgyfaajtó két szárnya között holttest lóg, kitárt karral, mint a keresztre feszített, de a keresztet nem látja, mert a halott karja hosszabb a keresztnél, úgyhogy a fa két végéről lelóg a keze, a csuklónál pedig alig látható, kis fejű szeggel van átütve. Szemébe tűntek a hosszú körmök is a lábon és a lecsüngő kézen. A kápolnában levők észreveszik, hogy ő még mindig a küszöbön innen áll, és csodálkozó, majd bosszús, lapos tekintettel ima közben oda-oda fordítják fejüket feléje. Nem látják a halottat, és azt sem, hogy ő nem bír bemenni a felakasztott tetemtől, mely a tölgyfaajtó a homlokgerendájáról csügg alá. Aegidius kétségbeesetten emeli fel fejét; és az akasztottnak fején egészen fehér a haj, mint a bárányok gyapja.

Ebben az álomban az volt a sajátságos, hogy ha az ablakból látható tél, a folyosó és a kápolna ajtajában függő alak külön-külön barátságtalanul hatott is, valami módon az egész álom inkább csodálatos, mint félelmes volt. Mint valami, pillanatra fellebbentett fátyol, mely titkot tár a szem elé, de a következő pillanatban ismét elfedi. És az ember ott áll azzal az érzéssel, hogy egy megfoghatatlan s nagy jelentőségű látványt látott, de mit, azt nem tudja.

Megilletődötten és elfogódott kábulatban ült fel Aegidius, hogy hunyt szemmel visszaidézza az álmot, és csak ekkor jutott eszébe, hogy az álombeli halott úgy tárta ki előtte karját, mint Krisztus. Erekyeként tette el magának ezt az álmát, és mindig a várakozásnak egy bizonyos, közelebből meg nem jelölhető érzésével gondolt rá.

Így élt már hónapok óta, és később nagy néha az öre egy söprűt is beadott, így elviselhetőbbé vált itt az élete. Különben kettőjük között csendes harc fejlődött ki. A börtönőr makacsul egy szót sem szólt, és szemmel láthatóan várta, hogy Aegidius kérdést intézzen hozzá saját sorsáról, hiszen ez lett volna a természetes. Aegidius is érezte a néma küzdelemnek ezt a feszültségét, de nem esett nehezeére megmaradni állhatatosnak a szóttalan tőrésben. Ami rosszat el kellett viselnie,

úgy érezte, jobbá teszi – úgy tűnt neki, hogy most ő is benn van a táborban, mely Isten egyházának harcát harcolja, és a maga erejéből is bizonyosságot szerzett arról maga magának, hogy az igazság ereje megtörhetetlen. És ahogy az első keresztények éber vigyázásban várták a megváltó utolsó ítéletét – „az idő közel nagyon” –, úgy várta ő, hogy egyszer az eretnekségnek ez a fejetlen világa, mely már csak szektákról tud, s amelyet lutheránusok, kálvinisták, baptisták, unitáriusok és harminc más, egymást gyűlölő szekta hívői dúlnak, ez a bomlott világ önmagát gyűlölve, saját ürességének irtózatára ébresztve, megalázottan hajtson fejet a diadalmas, minden ütött sebet akkor majd szelíd kézzel begyógyító anyaszentegyház előtt. Mert ez az anyaszentegyház még mindig erős; még mindig tud olyan férfiakat szent hittel éltetni, mint Frigyes páter, még mindig tud császárt és hadseregeket harcba küldeni, és ez az erő látszhat gyengülni vagy erősödni, valójában nem változik, mert elpusztíthatatlan, mint az igazság, mint az örökkévalóság, mert ez az egyház az egyetlen a földön, amelyik nem kis országhatárokért, nem mulandó trónokért, hanem az örökkévaló megvalósulásáért, az egész világ felett álló Isten egyeduralkodói trónjának megkészítéséért áll és küzd.

Mikor egy napon különös zsvivaj verődött fel hozzá magas tömlöcébe, és nem pillanatnyi, hanem tartós és mindig erősödő és csak éjszakánként alábbhagyó; ez nem a maga szabadulásának reményéért lelkesítette. A torony, mely a város egyik bástyáján emelkedik, az ő tömlöcének tornya, nem kaphatta a városból azt a biztató, mozgalmas, mind erőteljesebb zajt. A városon, a falakon kívül a zsvivajgó hadat csak a katolikus ligának, csak a császárnak a csapatai lehetnek. Ez a gondolat előtte is inkább a vágy gyermekének tűnt föl, és mindaddig nem is merte másnak tekinteni, míg egyszer csak az örökös egyhangú zajból fel nem ordított az ágyúk torka. Hosszú, számlálhatatlan napok óta ez volt az első hang, mely szívét nem a maga sorsa, hanem maga az élet miatt újra remény-nyel fordította a világ felé; csak most vette észre, hogy az időben, melyet itt töltött, mekkorára nőtt a csend, és úgy nézett rá vissza, mint az az ember, ki sűrű erdőből, melyben napok

óta úttalan tévelyeg, egyszerre tisztásra ér ki, s csak akkor látja meglepődve, hol járt, mekkora erdő kerekedik a háta mögött. Ő ismerte gyermekkorából az erdőt, a sötét, az úttalan, a sűrű thüringiai erdőket! Ahogy az első lövést meghallotta, s az elsőt követte szünetlen-szakadatlan, friss egymásutánban dördülés és ropogás és robbanás, új, friss élet kezdődött öböne is. Az a befelé fúródó néma, meddő istenimádat és minden itt fogant, élt gondolata, mint vézna gyerek a fél kézzel zsákot emelő legény láttán, ámulva húzódott félre, sarokba. A torony tömlőcébe a falak alól láthatatlanul, de hatalmas hangosan hömpölygött feléje a győzelmes, vidám erő; Aegidius úgy érezte, hogy megfijodott.

Egy napon más ételt nem adtak be neki, csak falat kenyeret, s az is sötétebb színű s még kisebb volt a megszokott adagnál. A császáriak gyűrűje jól körülzárhatta a várost, és a szűkebbre mért táplálék Aegidiusnak a késlekedő győzelem első előhírnökét jelentette. A városban már fogytán az élelmiszer, legalábbis már takarékoskodniuk kell, beosztják. A torony felső, kis ablakocskája előtt mind sűrűbben cikáztak el a gyújtogató tűzgolyók; a lövöldözés mind erősebb lett, még éj idején sem szünetelt.

Türelmetlen várakozásban virrasztott, s ha néha érezni vélte a torony rengését, ujjongva esett térdre; legtöbbször csak hajnal felé nyomta el az álom, s ha ebből az álomból is felriaszította egy különösen nagy dörrenés, akkor fülelve, várakozástól dobogó szívvel ült fel.

Jött azonban egy reggel, mely csendjével ébresztette fel.

Füleiben még benn zúgott eleven emléke robajnak, dörejenek, fegyverropogásnak, és annál halálosabbnak érezte a csendet a józan nappali világításban. Mintha minden meghalt volna. Dühös könnyek szöktek a szemébe a felrémlő gondolatra, hogy a császáriak feladták a harcot és elvonultak a város alól.

Börtönőre ezen a napon nemcsak a kezét dugta be, mikor ételét beadta, hanem a fejét is, és Aegidiusnak úgy tetszett, hogy az ember elégedetten, talán gúnyosan is, mosolyog. Rá tudta volna vetni magát erre az emberre, kit ebben a pillanatban gyűlölt, mint a diadalmas poklot. De – bénította meg hir-

telen az eszelős gondolat – nem lehet-e, hogy mindazt, amit hetek óta történni hallott, csak álmodta ma éjjel, éppúgy, mint az álmot a barackfáról és a kápolna ajtajában lógó halottról? Amit itt a toronyban éber érzékekkel élt, nem volt valószínűsőbb, mint amit gondolt vagy álmodott; parttalanul, egyetlen nagy ködbe merültek el és úsztak tova az órák. Aztán azt gondolta: mégse, nem álmodhatott, hiszen kenyere csakugyan az a feltűnően kis darab és már színre nem is barna, hanem fekete. Mégis, hátha ez is csak álom. A végén már arra kellett gondolnia, hogy itt, a hosszú magányosságban elvesztette ép eszét. A csend pedig, a szörnyű, töretlenül tartott. Mintha az ég zárult volna be szeme előtt minden időkre, s fullasztó lepellel borítaná be: alig bírt lélegezni, súlyát érezte a tétlen, közömbös csendnek. Ha kis neszt hallott vagy képzelt hallani, falhoz szorította fülét. Lassan már be is sötétedett, és Aegidius most már nem találta félelmesnek a sötétet. Nagyobb volt a sötétség őbenne, semhogy a külső sötétség hathatott volna érzékeire.

Ezen az éjszakán száraz maradt a lelke, áhítat legkisebb harmatcseppje se csillogott le rá – íme, éjszaka itt, a torony zugában a bolond dominikánus barát, ki világok erős karú atyjáról, lelkek legszentebb szándékait maga uralmának fényes diadémjával megkoronázó, mindent egyesítő egyházzól álmodik, álmodott – kint, a világban pedig áll a víg csúfolódók széke, vagyont gyűjtenek, esznek, isznak és házasodnak, és ha jön az este, és megtérnek mulatságaikból, békés ágyban halálig gondtalanul alszanak.

Hosszú éjszaka volt ez. Hosszabb, mint az idő maga és a legmesszebb út; mert időnek végén örökkévalóságra, legmesszebb út végén is valami házra, városra vár, ki elindul: csak Aegidius nem várt semmire. Ingerülten mosolygott magán, mikor újra ágyúk elbődülését hallotta és reszketni érezte maga alatt a földet. Fel se vetette fejét, biztosra vette, hogy álmodik. Mikor a földindulások zaj mégsem szűnt, gyanakvó szemmel tekintett körül, és akkor látta, hogy kint ragyogó reggel van. Nem mert hinni a saját, egyre hevesebben dobogó szívének. Már vészharang kongását hallotta, riogó, őrző félelemben félrevert harang zúgását, és még mindig, mint

a megvert állat, melyet gyönyörűséget ígérő, biztató szóval hívnak, szólógnak vissza, habozott. De ha tudata még útját állta is, a füle hallott, és a torkából hangok törtek fel. Nap sütött, csillogó fénynyaláb a falon, kívülről trombitaszó, szakadatlan harangzúgás – mint amikor az olthatatlan szomjúság nem remélt, váratlanul felbukkanó jó vízre talál, úgy habzsolta ő is most a félelmes hangokat; a számára láthatatlan ezernyi fegyvercsövet, a vészharangot, a pokol egész üvöltését szinte szívéhez szorítva simogatta. Talán csak az üdvözölhetné így az élet harsány jeleit, ki a halálból, a pogány alvilág naptalan homályából, szomorú árnyak világából egyszerre a földi verőfényben támad fel. És Aegidius még mindig félt, hogy nem álmodik-e csak. A gondolat, hogy az egynapos csend a császáriak csselfogása volt, és most, mint a félrevert harangok hirdetik, meglepték a várost, bátortalanul lapult a félelem mellett, hogy hátha mégiscsak álmodik. És ez a szorongása most eszelős dühvé vált.

Régiekről mesélik, hogy, segítségüket kiereszkolandó, megkorbácsolták bálványaikat. Aegidius is így imádkozott most; nem ima, birkózás volt ez, és mind vadabb, mert kint is mindig vadabb lett az ostrom dühe. Aegidiusnak úgy tetszett, mintha ő növelné, mintha az ő tomboló imája korbácsolná mindig vadabbá a számára láthatatlan, de tapintásig valóságos, fel, a toronyig dagadó vihart. Aegidiusnak most megjött a hangja, most tudott könyv nélkül is imádkozva viaskodni. Mindennek, amit hallott, érzett, tett, mindennek a valóságos elötte annál kétségesebb lett, mennél inkább nőtt benne a szenvedély; éreznie kellett, hogy ez az, amit eksztázisnak hívnak.

A toronyszoba négy fala közt, a szűk, bűzös tömlőben nem szerzetes, hanem harci zajtól megrészegeedett, tobzódó katonára volt, s ekkor a cella ajtaja kinyílt, és csapzottan, színehagyott arccal a börtönőre jött be. Aegidius a következőkre később sem tudott pontosan visszaemlékezni. Úgy rémlett neki, hogy sírást hall, és arra is emlékezett, hogy ő akkor még mindig félénken, de mintegy ellenállhatatlanul feltörő érzéssel suttozta: „*Gloria, gloria in excelsis deo!*” És rémlett neki, hogy a börtönőr tőle kér segítséget, családját emlegette, ki-

ket féltett különösen a horvátok és vallonok hírhedt kezétől. De képtelen volt felfogni a szavak értelmét, felfogni, mit jelent a nyitott ajtó és a hozzá segítségért esedező, különös, nagy szemű és nagy bajuszú ember. Olyan mindegy volt neki, hogy ő most szabadul a börtönből, hogy tegnapi börtönőre fél, asszonyról, gyerekeiről beszél neki; mindaz semmit sem jelentett a nagy, fenséges valóság mellett, hogy a régi érseki város megszabadult a hitetlenek, az eretnekek karmaiból, és német földön az egyház egy visszanyert erős vár falai között állhatja útját minden ellenségnek. De még ez az öröm is csak kábulatban szántott végig rajta, mint ahogy csak kábulatban, mintegy messziről, ködön keresztül látta az előtte vacogó embert is, ki a Miasszonyunk templomáról beszélt, hogy ott van az ő családja, oda menekült – Aegidius semmit sem értett abból, amit akkor az az ember beszélt, mindezt csak később szedte össze, mikor már más szemmel élte emlékeit.

Nem emlékezett arra sem, hogyan került az utcára. Napsütésben, a szokatlan friss levegőtől is tán szédülve állt a börtön tornya alatt, a várfal mellett. A városban már a császári csapatok, gróf Tilly katonái álltak, és a vár kapuin is gróf Tilly katonái özönlöttek, robajjal, mint az áradat. Emberek hangja, nyerítő lovak dobogása, fegyverek csörgése egyetlen istenítéletes harsogásban csattogott körülötte. Aegidius maga nem tűnt szemébe senkinek; sok szerzetes kísérte a császári csapatokat. Anélkül hogy bárki csak egy szót is szólt volna hozzá, állhatott a falnak támaszkodva és nézhette lenyűgözve a bevonuló megváltó hadsereget.

IV.

Krónikások pontosan följegyezték: Az Úr születésének 1631. évében, május 10-én történt, hogy a gróf Tilly főparancsnoksága alatt álló császári csapatok meglepetésszerű rohammal bevették Magdeburg várát, miután előző napi csendes magaviseletükkel sikerült a város polgáraival elhitetniük, hogy lemondtak a további ostromról, illetve a szándékról, hogy hatalmukba kerítsék a várost.

Krónikások jegyezték fel: a városban a szabadjukra engedett győztes csapatok katonái harmincezer embert öltek meg, a házakat tűz prédálta fel. Az egész, egykor a jólétével hivatkozó városból csak a Szent Mauritius és Katalin tiszteletére emelt szent emlékü székesegyház, továbbá a Miasszonyunkról elnevezett kolostor a templommal s azonkívül még csak százharminc kisebb épület maradt fenn.

A város pusztulása tehát még a szokott háborús mértéket is fölülmúlta, s a tudós történetírók a dolog megítélésében két csoportra válnak. Akik a katolikus ügyet ettől a vérengző pusztítástól tisztára óhajtják mosni, azt állítják, hogy nem Tilly csapatai gyűjtötták fel a várost, hanem maguk a magdeburgiak, éspedig fanatikus magdeburgi halászegények, kik így akarták megakadályozni, hogy városuk kincseivel a gyűlölt ellenség gazdagságát gyarapítsák. A protestáns krónikások ezzel szemben azt mondják, nem igaz, hogy magdeburgiak gyűjtötták fel a várost, s hogy Tilly katonái ezen feldühödve mészárolták le a város lakóit. Grof Tilly nyílt parancsban szabad kezet adott a csapatoknak, s miután azok, amit lehetett, összeraboltak, és mindenkit lemészároltak, hogy munkájukat teljessé tegyék, s talán azért is, hogy a véres nyomokat eltüntessék, még fel is gyűjtötták a várost, és közben újfajta labdajátékban lelték kedvüket: miután a tüzet kedvezően befolyásoló szél kerekedett, a magasan lobogó lángokba csecsemőket hajigáltak. Fel van jegyezve az is, hogy a Miasszonyunk tiszteletére épült templomban többek között ötvenhárom nőszemélyt számláltak, kiknek a feje – a vallon kardok híres éle alatt – teljesen különvált a törzsétől.

A történetírók, de egykorú krónikások sem említik mindezekkel a meglehetősen pontos adatokkal kapcsolatban egy Aegidius nevű dominikánus barátnak még a nevét sem. Ez természetes is. Ahogy a felgyújtott házakban esetleg bennéző, füsttől lángok közé kábult dongót vagy talán kalitkástul széné égett madarat az értékek ilyen méretű pusztulásakor senki ember, még tán isten se veheti számba, senki sem figyelhetett föl – se magdeburgi, se császári ember – még szempillantásra sem az égő és jajveszékélő város szűk, görbe utcáin tét-

lenül imbolygó, hol itt, hol ott feltünedező, szennyes fehér csuhás dominikánusra.

Részeg katonák már csak a megüszkösödött házmaradványok között civakodhattak zsákmányon, s Aegidius még mindig járta az utcákat, melyeket kétoldalt csak fekete korom, félig égett gerendák, itt-ott valami nagyobb darab el nem égett vastörmelék jelölt.

Aegidius azt gondolta: különös, vad álmokkal látogatja meg néha Isten az embert – vajon van-e álom, amely valószínűtlenebb annál, hogy őneki, Aegidiusnak, egyszerre a börtönőre fejével kell találkoznia, véresre mázolt bajuszának egyik vége a kövön, a Miasszonyunk tiszteletére emelt templom kőpadlóján? Aegidius kérdezte magában: ugyan van-e álom, mely valószínűtlenebb annál, hogy valahol délen, vagy bárhol, távoli, idegen országokban emberek verődjenek seregbe, ott-hagyva apjukat, anyjukat, testvérüket, kedvesüket, feleségüket, gyerekeiket, jó embereiket, templomukat, kedves hajlékukat – seregbe verődjenek és berontsanak egy városba, annak lakosait leöldössék, magát a várost felégetve szép, magas házait a föld színével egyenlővé tegyék.

Aegidius tudta: most ébren van. Nem volt pipogya, hogy egy csepp vér láttán elájuljon, s ha itt nem is egy csepp vért látott, nem is kis csetepatét, nem rendült meg a hite, hiszen tudta, hogy az egyház nemegyszer máglyák tüzevel is jelölte hódító útját, ha szükség volt rá; s ha szükség volt rá, épp az ő rendje és rendjének szent alapítója bátran állt az első sorba és vette lelkére a kiontott vért.

Aegidius sem akart rosszabb lenni azoknál, mert ahogy ő szemrebbenés nélkül meghalt volna, ha kell, az egyházért, rendben levőnek találta, hogy az egyházért, mely mellett minden, emberélet és világi javak értéke, semmivé törpül, mások is, s ha kell, világok pusztuljanak. Mert mit érnek minden kincsükkel minden világok, ha megbénul vagy megszűnik létezni az egyetlen kar, mely ha ma fegyvert forgat is, azért teszi, hogy majd tenyerét mint hatalmas kupolát fordítsa világok feje fölé, s így megáldva, védő keze alatt egyedül az igaz isten temploma álljon mindenütt széles e földön? Mit ér ez a német föld, a világ minden földje, mit a termékeny szántó-

földek, gazdag kikötők, fényes városok e nélkül az egy cél nélkül?

Aegidius hite nem ingott meg, sőt épp mikor meglátta az embereket ebben a sose látott vérengzésben és benne lelt gyönyörűségüket, akkor még erősebb lett hite, hogy kell egy intézmény, mely a lelkek fölött álljon és a becsstelen, dögös emberrel az Úr szent testét közvetítse hivatott, el nem vitatott fenséggel.

És mégis napokon át olyan érzéssel bolyongott a városban, mint Halléban azon az emlékezetes hajnalon, mikor fütykös-sel vágták fejbe és még nem vesztette el teljesen öntudatát, de már összefolyt a szeme előtt minden. Akkor azonban csak pillanatig tartott ez az állapot, nyomban követte a teljes eszméletlenség, de most ebben az állapotban járt, nézett, látott, hallott pokol álmába illő hangokat, arcokat. Csak a hitének ereje nem hagyta még el, és mindig újra meg tudott kapaszkodni az egyház hivatásának fényes gondolatában. És tettereje is volt még, mert mikor a katonák a szeme előtt gyötörtek meg egy rejtekhelyéről utcára cibált, rémülettől félholt aszszonyt, akkor egy csoport véletlenül arra lovagló tiszthez csatlakozott, kik – ezt a hiteles tényt már történetírók is feljegyezték – a tábornokhoz, gróf Tillyhez siettek, hogy jelentést tegyenek neki, és megkérjék, tiltsa meg a további vérengzést a már bőségesen meglakolt város romjai között. Ezt mondták azok Aegidiusnak, és Aegidius elhitte nekik; német tisztek voltak, a katolikus liga tisztjei. Volt köztük azonban egy köpcös kis ember, ki bajor kiejtéssel beszélt, az, még mielőtt a tábornokhoz értek volna, kikottyantotta, hogy mi a tulajdonképpeni szándékuk a tábornoknál. A város leggazdagabb polgárainak életét akarták megmenteni, mert azok ennek fejében nagy váltságdíjat ígértek nekik. Aegidius magukkal vitték, mert – mint mondták – gróf Tilly különösen tiszteletben tartja a dominikánusok rendjét, és az ő közbenjárásától segítséget reméltek.

A lovasok egymással nemigen beszélgethettek, mert az ember a maga hangját se hallotta. Még a tisztek is alig törtek utat lovukkal, mert mindenünnen csoportokban hullámzottak elő kurjongató katonák tömegei. Itt is, ott is felbuk-

kant még egy-egy bukdácsolva menekülő alak. Ahogy kiértek a városból, a lovakat megsarkantyúzták . . . aztán minden bozorkányos gyorsan ment. Gróf Tilly, a generális tudott róla, hogy Aegidiust Halléban elfogták, és nem volt igaz, amit a börtönőr mondott, hogy a tanácsurakat akkor mindjárt kivégezték. Csak most, mikor a várost bevették, került rájuk a sor, mert különben amazok sem hagyták volna Aegidiust életben.

A generális valóban nagy tisztelettel beszélt Aegidiusszal, és még részletek iránt is érdeklődött, hogy hogyan bántak vele fogságában. Sovány, kis ember volt, vastag bajusszal, homloka alól messzire kihajló orral; visszataszítóan csúnya és nyugodt ember. Kalapjáról hosszú, piros strucctoll hajlott hátra, és míg beszélt, csak ez a strucctoll árult el életet, mikor néha egyet-egyét mozdult. Aegidius nem a hozzá intézett kérdésre felelt, hanem a városban történőkről beszélt; a generális meghallgatta, de olyan kifejezéstelen, közömbös arccal, hogy Aegidiusnak torkán akadt a szó. Ily módon egy pillanatra csend támadt. A tisztek léptek most elő, akik eddig egy lépéssel hátrább álltak. A kis, köpcös bajor tiszt, aki útközben már beszélt Aegidiusnak erről, listát húzott ki zsebéből, és előadta a tisztek kérelmét. A tábornok a szóban forgó személyek száma iránt érdeklődött, és amikor hallotta, hogy negyven embert óhajtának kivéetni az általános törvény alól, annak az embernek a fölényével, akinek nincsenek illúziói, megkérdezte kapzsi, vérrel kufárkodó tisztjeitől:

– Önöknek érdekük?

A tisztek tudták, hogy nem azért kérdi tőlük, mert kétséges előtte. De nem zavartatva magukat a hideg gúnytól, készségesen feleltek a kérdésre:

– Igen.

A generális pár szót írt a listára, a tisztek köszönetet mondtak, és otthagyván Aegidiust eltávoztak.

A parasztházban, ahova a generális beszállásolta magát, nagy, kovácsolt vasból készült feszület függött a falon – azt beszéltek, hogy ezt gróf Tilly a hadjárat egész ideje alatt maga mellett tartja –, és Aegidiusnak eszébe jutott az a másik feszület, amelyiket Frigyes páter szobájában látott. Ahogy a

tisztek elvágtattak, s behallatszott a lovak patkódobogása, a generális apró, szúrós szeme nyugalommal nézett Aegidiusra.

– Odera-Frankfurtban hatezer katonámat verték agyon – szólalt meg száraz hangon, a közönynek és fölénynek változatlan kifejezésével. – A mi tisztjeinket és katonáinkat nem pénzeli a francia király. Nyújtani kell nekik valamit.

Aegidius azt felelte, hogy a generális nem tudja, mi történt és történik még mindig az egykori városban, ő azonban tudja, és ezért kéri, adjon parancsot, hogy már elég a megtorlásból. A generális elmosolyodott, mikor Aegidius azt mondta, hogy ő nem tudja, mi történik a városban. Ez a mosoly a vastag bajusz mögött még abban a pillanatban el is tűnt, de Aegidius észrevette.

– Nem kérdik – kiáltott fel Aegidius –, katolikus vagy eretnek-e. Gyermekeket ölnek.

Aegidius nem folytathatta, mert a generális a szavába vágott.

– Nekünk nem szabad az égre néznünk, mert közben az igaz hit ellenségei hátulról leszúrnak bennünket. Nekünk nem szabad könyörületesen lennünk. Az ellenségnek meg kell tanulnia, hogy még a nevünkötől is rettegjen. Az Úrtól való félelem egyengeti az Úr iránti tisztelet útját, mondogatta nekem az én lelkiatyám, a Jézus-társaságbeli Josephus páter. Önök kérjék fegyvereinkre imával az Úr áldását, mi pedig majd harcolunk, hogy érdemesnek találtassunk az önök imájára és az Úr áldására.

A generális semmiképp sem gúnyolódott. Hideg maradt az arca, vékony teste mozdulatlan, csak a hangja lett erőteljesebb.

– *Erre* áldást imádkozni? – szólt Aegidius.

A generális barátságtalan lett. Aegidius belátta, hogy hibát követett el, mert ezt mégse lett volna szabad így kérdeznie.

– Csecsemőket gyilkolnak, nőket előbb megbecstelenítnek, és aztán megölik őket, lehet erre kérnem az Úr áldását? – ismételte meg aztán mégis, és így még élesebben adott hangot épp annak az érzésnek, amit magába akart fojtani. Talán a közvetlenség, mely ebben a tanácstalan felkiáltásban megnyilvánult, vagy valami, ami Aegidius arcán látszott, enyhítette

meg gróf Tillyt, noha még az előbb olyan arcot öltött, mint aki már megelégette a szót.

– Több mint egy hónapig, majdnem hat hétig ostromolták a katonáim ezt a várost. El vannak keseredve. És a jövőt tekintve, higgye el, jó példaadás az, ami itt történt – szólalt meg újra Tilly, és tekintete figyelmesen, csaknem rokonszenvvel pihent a dominikánuson. – Egyébként holnap a székesegyházban ünnepi istentiszteletet tartunk a város bevételének örömére. Akkor szándékozom én megjelenni a városban. Addig hagyjuk a katonáknak!

A generálist tisztek keresték, jelentésekkel jöttek. Aegidiusnak mennie kellett. A lovat, amit jöttükben alája adtak, a tisztek magukkal vitték. Aegidius állt, és azt kérdezte magától: hová menjen? A távolból még mindig, ha gyéren is, füstfelhők szálltak az ég felé, csak a székesegyház nagy tornyai ragyogtak a déli napban. Ez maradt meg Magdeburgból.

De megmaradt-e az ő számára is? Erre a kérdésre nem tudott már megfelelni. Ha szívére hallgat, akkor nem megy vissza Magdeburgba, mert nem volt ott keresnivalója. De hová? És mi az, ami elől fut? Frigyes páter megint csak azt mondhatná neki, hogy *mindent* megmondott, és több szónak közöttük nincs értelme.

Aegidius megemlékezett fogadalmáról, és visszafordult, és ment – a magdeburgi székesegyház irányába. De ez nem volt alázat, már-már nyílt dac volt. Azt jelentette: uram isten, hadd lám, mire mégy velem. Önkínzó dac is volt: végignézni. És büszkeség is volt, szégyen a szégyentől: megfutni. És mégis elfutott volna, mert erején felül valónak érezte a kísértést, és mégse tért volna vissza a városba, ha ellenállhatatlan és megmagyarázhatatlan, minden okoskodásnál hatalmasabb ösztön, belső kényszer nem húzza erőnek erejével vissza. Útközben vasra vert paraszttal találkozott, egész sereg volt, mezítláb; csak ingüket hagyták meg rajtuk. A kísérő katonáktól megtudta, hogy vasvillával, lesből megtámadtak öt katonát, kiket a faluba élelmiszerszerzésre küldtek ki. A katonák közül négyet agyonvertek, az ötödik elmenekült, aztán egész csapat bajtársával tért vissza a faluba. Még akkor is ellenálltak a parasztok. Elsáncolták magukat és lőttek a kato-

nákra. Most viszik őket. A parasztok sötét arccal hallgattak. Jó százan lehettek. Öregek, fiatalabbak és pelyhedző állú legények.

Aegidius estére ért Magdeburgba.

Most már csend volt. Temető volt a város; nem igazi temető ugyan, mert a halottak még véres testtel feküdtek szanaszét. Gyönyörű este volt. A katonák a folyóparton táboroztak, éppúgy, mint akkor Hallében. Az Elba szélesen ömlött a tábortüzek körül zszibongó katonák tábora mentén. A katonák most elégedettek voltak, kicsit fáradtak is, és cserélgették zsákmányolt kincseiket. Volt, ki dudáját muzsikáltatta, míg a többiek csendben ültek körülötte. A horvátok külön csoportban ültek, nagy boroskancsókat adtak kézről kézre és szomorú nótákat énekeltek. Egy piros nadrágos, nagy legény a tábortűz világánál tetvek után kutatott a dolmányában. Sokan már aludtak is. Aegidius rajta felejtette szemét egy legényen, aki bicskájával a kezében tempósan falatozott. Aegidius aznap még nem evett, és talán a tekintete elárulta mohó éhségét, mert a falatozó katona megtörülte kését és helyet kínálta a barátot. Aegidius elfogadta a meghívást, noha mindjárt kiderült, hogy nem tudnak egymással beszélni: a legény a horvátok közül való volt. Aegidius vágott a kenyérből jó darabot; a legény a tarsolyából hagymát és jókora darab, még félig meleg borjúhúst szedett elő. Aegidius derekasan nekilátott, farkasétvágya volt. Ahányszor leszelt egy darabot a kenyérből, a legény nevetve tartotta oda a húst, hogy tessék abból is. Úgy látszik, az mulattatta, hogy papot vendégel, meg az is, hogy nem tud vele beszélni. A fehér fogai minduntalan kivillantak, és a katona szép barnára sült arcán volt valami, amit viszonzni kellett. Aegidius is rámosolygott.

Azért mégse bírta ki itt soká; valami kergette, hogy menjen, járjon, noha nagyon fáradt volt. A városba érve szekerekkel találkozott; a hullákat szedték össze és rakták fel rájuk. A generális parancsára tették ezt, mert másnap ünnepélyesen akart a megbüntetett városba bevonulni. A sietség nagy volt. A hajdani főutcán, mely a város kapujától egész az Elba folyóig nyúlik le, véges-végig szekerek álltak. Legalább ezt az utcát akarták másnapra az itt tartott istenítéletnek ezektől a

nyomaitól, a hulláktól megtisztítani. Az út elég széles volt, úgyhogy amint egy szekér megtelt, kikanyarodhatott a sorból és megindulhatott a szekérsor mentén hátra, az Elba felé. Oda, az Elbába vetették be a holttesteket. Az emberek, kiknek ezt a munkát kellett csinálniuk, rosszkedvvel, néha egyet-egyét káromkodva végezték dolgukat. Nehéz munka volt a házak romjai közül a hullákat kihúzni. A lovak is a szekér előtt nyugtalanul rugdosták a földet. Induló szekerek zörögtek, ostorok pattogtak a megüszkösödött házsorok közt a szép, enyhe, csillagos éjszakában. És ahogy Aegidius a székesegyház irányában előbbre ment, meglepő ismerőssel találkozott: a furcsa vitéz, Salamon ment el mellette, vállán egy hullával, az egyik szekér felé. Aegidius utánaesietett, hívta; Salamon épp csak megállt, de aztán mindjárt továbbment. Aegidius megint utánaesietett, s megint hívta, Salamon azonban nem felelt, úgy tett, mintha nem hallaná, és ment vissza a ház romjai közé.

– Nem ismersz meg? – kérdezte Aegidius.

– Még egy darab van ott, azt is elő kell kaparnom – szolt Salamon, és fel se nézve munkához látott. És ahogy ment, pengett a sarkantyúja.

Hajnal felé a szekértábor megritkult. Most söprűvel jöttek emberek, hogy a kocsiutat takarítsák.

A nap szépen sütött, mikor reggel trombitaszóval, fehér lován, fényes kísérettel bevonult a városba Tilly tábornok. A struccotoll a kalapján még pirosabbnak látszott. Egyenesen a székesegyháznak tartott, s mikor odaérkezett, onnan egész tömeg ember jött elő; sokan sírtak közöttük, s mindnek arca fehér volt, mint a tábornok lova. A tábornok, mikor megtudta, hogy három napja már, hogy étlen-szomjan rejtőzködnek a templomban, kenyeret adatott nekik, és meghagyta, hogy maradjanak a nagy téren, a templom előtt, hol röviddel aztán, mitrával a fején és pásztorbottal a kezében, feltűnt a bambergi püspök izmos alakja is; a székesegyház ünnepélyes újrafelszentelésére jött.

A székesegyház körül tizenkét hatalmas láng lobogott. A püspök, a fényes papi kísérettől követve, háromszor körüljárta a templomot, miközben szenteltvizet szórt a falakra.

Akik a templomból előjöttek, férfiak és asszonyok a gyerekeikkel, mohón ették a nekik osztott kenyeret, és még mindig félelemtől csillogó szemmel néztek hol a méltóságteljesen körbejáró papságra, hol a rengeteg katonaságra, melyet a szertartáshoz a templom elé vezényeltek.

Tilly tábornok feszesen ült lován és úgy várta a kinti szertartás végét. A püspök, valahányszor a székesegyház díszes kapuja előtt elhaladt, pásztorbotjával ráütött, és minden ütésnél messze hallható hangon kiáltotta: „*Attolite portas... et introbit rex gloriae.*” És a diakónus, aki kísérte, szólítva kérdezte: „*Quis est iste rex gloriae?*” És a püspök hangja diadalmasan zendült: „*Dominus fortis et potens...*” Miután ekképp háromszor körüljárta a templomot és ismét a kapuhoz ért, keresztet rajzolt rá, és hangja fenyegető ünnepélyességgel emelkedett a magasba a porrá lett város fölött: „*Ecce crucis signum, fugiant phantasmata cuneta.*”

A püspök és a kísérő klérus megállt a kapuban, és megvárta, míg Tilly leszáll lováról. Elöl magas süvegével az izmos püspök, mögötte a klérus, nyomukban Tilly és a térről a nagy tömeg katonaság mind sorban bevonult a székesegyházba. A foglyokat is behajtották. És az egész teret betöltötte a templomból kihangzó énekszó, a „Jöjj el, szentlélek Úristen...” A tömeg nagy részének még a templomon kívül kellett maradnia, mert a püspök megállt a templom közepén, s ott letérdelve énekelte a kórossal a himnuszt; de ahogy az ének elhangzott, és a szertartással a püspök az oltárhoz ért, lassan a többi tömeg is benyomulhatott a templomba.

Csak Aegidius maradt hátul, kinn a téren, egész hátul, egy sok száz éves szobor mögé bújva. A magdeburgi polgárok emelték ezt a szobrot, egyszer régen, harcuk emlékére, amit valamelyik érsekük, egykori hűbéruruk ellen győzedelmesen vívtak meg. Aegidiusnak csak most jutott eszébe, hogy ő már régóta nem volt templomban. S most sem ment be. Miben különbözik ő – kérdezte magát – azoktól a világi papoktól vagy szerzetesektől, kiket hideg, áhítatra képtelen lelkükért, buzgóságban való restségükért anyyira megvetett?

A templomból a tömjénfüst nehéz szaga áradt, s Aegidius lehanyatló fejjel, keserőséggel ébredt rá: kettős halálos bűn ejtette őt meg, nem most, már régen, épp csak hogy most vette észre; a szomorúság volt az egyik, és a másik az, hogy kétségbeesett Isten kegyelme felett. Nem bírt bemenni a templomba. De el nem mozdult helyéről, és fejét felemelve szomorúan nézett körül, hogy lássa, lám, nincs sehol senki, ki egy vigasztaló szót szóljon neki.

Ekkor vette észre, hogy nincs egyedül: a furcsa vitéz, Salamon állott mellette. Salamon és ő együtt, egymás mellett? Salamon és ő együvé kerültek? Aegidius riadtan szedte össze magát, és megindult a székesegyház felé. Salamon, amint észrevette Aegidius szándékát, szó nélkül szintén megindult, sőt Aegidiusot meg is előzte pár lépéssel. Így jutottak a bejáratig: Salamon elől, a pengő sarkantyújával, mögötte Aegidius. Salamon be is ment, de Aegidius a küszöbnél megállt. Gyönyörűen ki volt világítva az egész székesegyház. A püspök az oltárnál misét celebrált, a templom egyik sarkában, katonák őrizete alatt, lesütött szemmel a foglyok álltak. A fehér alabástrom szószerű mint megkövesedett, ragyogó báránnyelű magaslott a mozdulatlan embererdő felett. A tizenkét apostol boltozatot tartó oszlopai szigorú fenségbe dermedtek.

Salamon háttal fordult az oltárnak, és nézte Aegidiusot, ki nem jutott tovább a küszöbnél. Aegidius valami gúny villanását vélte látni Salamon szemében. És mégse bírt előremenni, s majdnem futva sietett el, csak hogy minél messzebb kerüljön ettől a számára szörnyen átléphetetlenné vált küszöbtől. De Salamon már megint mellette termett. Mi ez, üldözi? Aegidius sose tudta meg bizonyossággal, hogy mi rejtőzött ebben a különös emberlényben. Tudta-e ő, hogy mit csinál, mikor most itt a világ legártatlanabb hangján, tárgyilagos komolysággal, mintha az előbb történekből semmit sem vett volna észre, kérdést intézett hozzá:

– Nem értettem a templomfelszentelési szertartást. Mért jár a püspök háromszor a templom körül?

Kínozni akarja-e őt ez az ember, élvezni az ő megaláztatását, vagy csak egy tudákos, kótyagos fejű, kíváncsi pa-

raszt beszél belőle? Aegidius igyekezett, nagyon igyekezett nyugodtnak látszani, és magyarázta:

– A templomot, mielőtt imádkoztak benne, újból fel kellett szentelni, mert eretnekek használták, és ez a szertartás is, mint az egyház minden szertartása, nemcsak hatni akar a lélekre, hanem oktató célzatú is. Háromszor járja körül a templomot a püspök, hogy a szent hármasság titka, melynek felmagasztalására épült a templom, emlékezetébe idéződjék a hívőknek. Minden fordulónál ráüt pásztorbotjával az ajtóra, hogy hirdesse a világnak: én vagyok e háznak lakója és ura.

Salamon vitéz folytatta kérdezősködését:

– Mikor keresztet vetett botjával az ajtóra, akkor is kiáltott valamit deák nyelven, mielőtt végre bement a templomba. Hát az mi volt?

– Az azt jelentette, hogy íme, itt a kereszt jele, melyet a szentegyház hivatott a földön diadalmassá tenni – mondta Aegidius –, és aki nem szolgálja ennek a keresztnek, az idegen, az maga taszítja ki magát a szentek közösségéből, az előtt zárva a szent kapu, annak pusztulnia kell, az fusson... – Aegidius halkán tette hozzá, önkéntelenül és egész halkán: – Ha tudja, hová.

Hallotta ezt Salamon, vagy nem, az arcán nem látszott más jel, mint a komolykodó kíváncsiságé. Aegidius azonban gyanakodott, és így folytatta:

– Azoknak azonban, kik méltán vannak benn a templomban, amint a küszöböt átlépte, azt mondja az egyház szolgálója: „*Pax huic domini*”, ami annyit tesz, hogy béke. Béke a hívőknek.

Salamon erre átmenet nélkül abbahagyta a kérdezősködést, és régi találkozásukat elevenítette fel:

– Akkor reggel ott voltam, de akkor nemigen lehetett beszélgetni. Halléban, arról beszélek. Pedig akartam volna, ami abból is látszik, hogy az ellenség hiába jött, mégis felkerestem. De hát nem lehetett társalogni.

Salamon furcsán nyomta meg a szót: „ellenség”. Egyébként minden felszólítás nélkül igen közlékeny lett, részletesen elmesélte, mi történt vele azóta, hogy Halléból elmenekült.

– A mieink futottak. Ha akartam volna – beszélte –, elszökhettem volna. Gondoltam, ezzel se kell sietni, fekeresem előbb a dominikánust, aztán majd meglátszódik, mire szánt engem az Isten. Nem jó a tüstént. Aztán gondolkodtam azon is egy kicsit: ne álljak-e a protestánsokhoz, mert pogányok ugyan azok is, de legalább olvassák a szentírást. Hanem végtére csak azt gondoltam: már csak jobb a választottnak megmaradni azon a kosztón, melyet az Úr adott elé. Ha gyenge hozzá a gyomra, úgyszincs segítség. Szép lassan utolértem a császáriakat.

Aegidiusnak egész jólesett, hogy hallgathat valakit; csak néha, ha a templomból a *Te Deum laudamus* erősebb hangjai füléhez verődtek, meredt ki a szeme, és mintha hideg lelné: ott az Úr székesegyháza, és ő itt egy eretnekkal áll és beszélget, mintha az közelebb állna szívéhez, mint a szentegyház, az igazság, melynek esküdt szolgálja és papja!

– Ezt a maskarát még akkor se engedték levetni? – kérdezte Aegidius.

– Akkor még nem, hanem mikor bevonultunk – ezt a szót: „bevonultunk”, megint megnyomta –, akkor a nagy boldogságban még hozzám is jók akartak lenni a bajtársak. Hanem hát én azt mondtam: most már maradjak csak így. Nevettek, rám hagyták, én is nevettem. Most aztán, hogy a nagy istentisztelet is megvolt, meg az az ötezer hulla is már benne az Elbában, most már tán mégiscsak elmegyek szabadságra. Mondják, fekszik itt még vagy húszezer – majd ha jön a dögvész, eltakarítják azokat is. De azt már, amondó vagyok, csinálja más. Hanem azt szeretném még tudni: a dominikánus testvér – *marad?*

– Még nem tudom, mit csinálok – szólt Aegidius. – Mondd csak, te különös ember, az éjszaka mért nem akartál megismerni?

Salamon a tarkóját vakarta. Gondolkodott. Végül egy kicsit riadt mosollyal, de nyílt tekintettel válaszolt:

– Turkálván ott a hullák között, kicsit haragudtam minden pápista fajzatra. Viperák fajzatja, gondoltam, aztán meg azt mondtam magamnak: Salamon, az vagy te is. Ez nem ment olyan gyorsan, mint most. Egy éjszaka kellett az egyik

elgondolástól a másikig. Meg hát még valami. Ami azon az éjszakán történt.

Salamon szeme mosolygott, de hangja halk lett, és keze, amint felemelte, egy pillanatig mintegy megmerevedett.

– Ahogy a házomladékok közt – folytatta aztán – a csákánnyal dolgozom, az őrmester épp odajön vizitálni. Azt mondja nekem, hogy majd a folyónál várjam meg a papot, aki a katolikus holtakat fel akarja szentelni. Úgymond, az utolsó tisztességet akarja megadni nekik. Mindegy, hogyan történt. A pap meg én, mi ketten, összeszólalkoztunk, és a holtakkal együtt, kiket a szekérről kellett bevetnem a folyóba, behajítottam őt is, a papot. Előbb a csákánnyal fejbe vágtam.

Ennek az embernek nem kellett megmagyarázni, hogy mit követett el, de kellett volna neki valami vigasztalót mondani, erre pedig Aegidius nem volt képes. Ő ugyan nem ölt meg senkit, de ha talán ő is gyilkos lett volna, könnyebben tudott volna valamit, legalább egy szót szólni. Salamon azonban nem is számított rá, hogy a másik is beszéljen erről.

– Sajnálom most már, öreg ember volt, apám lehetett volna. De elvesztettem az eszem, megdühödtem, mikor azt mondta, hogy jobb az eretnekeknek, ha megölik őket, mint ha bűnözvén megfertőzik a földet és továbbmennek a kárhózat útján. Hanem – vágott saját szavába Salamon – mondanék egyet, s mit szól ahhoz a prédikáló barát? Jobb-e annak, ki elvesztette Istent, ha – akár tűztől, akár víztől – mielőbb meghal?

Ez határozott és egyenesen Aegidiushoz intézett kérdés volt. Tudta ez a Salamon, hogy mi van abban az emberben, akihez ezt a kérdést intézte?

– Jobb annak, ki elvesztette Istent, hogy – akár tűztől, akár víztől – mielőbb meghaljon – felelte elhalványodva Aegidius.

Salamon helyeslően bólintott és megfordult. Aegidius nézte, mint megy be a székesegyházba, és nem értette, mi történik. Állt, és várta vissza Salamont. De egyszerre megkondukt a harang; az emberek, kik a bejárat közelében voltak, csodálkozva tódultak ki és bámultak a toronyra; lehet, hogy csak Aegidiusnak tűnt fel valami kísértetiesen félelmesnek

a hirtelen megkondult és aztán mindjárt elnémult haragban. A többiek, kik a templom előtt álltak, minthogy aztán csend lett, visszazállingóztak a templomba, de Aegidius sietett, fel a toronyba, és mikor meglehetősen idő után visszajött, azt mondta, hogy egy ember, egy katona, név szerint Salamon, felakasztotta magát az ünnepélyes mise alatt a harangkötélre.

Salamon óvatos volt. Miután a hurokba tette fejét, még átvágta nyakát is, és csak aztán rúgta ki maga alól a széket. A sarkantyúja volt az első, amit Aegidius a toronylépcsőről meglátott. Ha talán azt akarta Salamon, hogy az istentisztelet ezzel a tetteivel megzavarja, nem sikerült neki, mert ha a hír ki is szivárgott még a mise alatt, a mise pompája és az előkelőségek, akik a misét hallgatták, tekintélyes jelenlétükkel minden rendetlenségnek útját állták. Csak a harangot kellett aznap még egyszer felszentelni, miután a kötélről a holttestet levágták, de ezt a szertartást már Aegidius nem látta, mert még aznap útra kelt Paderbornba.

V.

Frigyes pátert nem találta Paderbornban, de hallotta, hogy nem sokkal azután, hogy ő onnan eltávozott, az áskálódó ellenséges papságnak sikerült Frigyes pátert Kölnben befekeztítenie. Erélytelenséggel, sőt tévtanok terjesztésével vádolták meg, és különösen nagy sikerrel dicsekedhettek, mikor ennek következtében Frigyes páter ehrenbergi Adolf Fülöp püspökhöz, az irgalmatlan, kemény, hitéről híres egyházi méltósághoz kapott szolgálati beosztást. Ellenségei lesben álltak, és készültek a kék szemű áltérítő leálcázására; biztosra vették, hogy Frigyes páter össze fog törni, vagy fel fog lázadni, mert nem lesz képes a hírhedt püspök megelégedésére működni.

Frigyes páter azonban új helyén is feltétel nélkül engedelmeskedő szolgálója maradt az egyháznak. Maga a püspök is tartózkodott attól, hogy mindjárt nyílt kártyával játsszon, de az is lehet, hogy szándékosan kelepcébe akarta csalni a neki is ellenszenves pátert, hogy aztán annál biztosabban lecsaphas-

son rá mint engedetlen esküszegőre. Azzal küldte Würzburgba, hogy ott a morálteológia professzora legyen, de alig volt ott pár napig, új tisztséget ruházott rá: a halálra ítélt boszorkányok gyóntató atyjául rendelte ki. Az ő dolga lett ennek következtében, hogy a boszorkányokat meggyóntassa, s miután meggyóntak, a máglyára kísérje. Aegidiusnak még Paderbornban mutattak egy könyvet: *Cantio criminalis, seu de processibus contra sagas* volt a könyv címe. „*Auctore incerto theologo romano*” – csak ennyi állt a könyv címlapján, de mindenki tudta, hogy Frigyes páter a szerző.

Különösen a dominikánusok haragudtak a könyv miatt, mely, ha nyíltan nem is tagadta a boszorkányok bűnének létezését, de félreérthetetlenül szembeszállt VIII. Ince pápa apostoli bullájával, melyet annak idején épp a domonkosrendi atyák sürgetésére bocsátott ki a boszorkányok ellen. A szerző ugyanis, ha a könyvben nem is állította azt, hogy nem kell a boszorkányokat üldözni, azt írta, hogy ő – Frigyes páter – rövid idő alatt kétszáz boszorkányt gyóntatott meg és kísért el a máglyára, és ezek között, „erre esküszöm – írta a könyvben –, legalábbis eddig, egyetlenegy sem volt, kiről a legkörültekintőbb megfontolás után is azt állíthatnám, hogy bűnös volt”. Mindenki csak arról beszélt, hogy Frigyes páter ezzel a könyvvel új bizonyítékát szolgáltatva eretnekségének – *haeresis est maxima, opera maleficare non credere* –, de egyben átkozottul ügyesen, mert megőrizte a látszatot, hogy csak a saját tapasztalatairól beszél.

Hogyan vállalkozhatott Frigyes páter erre a feladatra – kérdezte magában Aegidius –, az a Frigyes páter, ki őt először világosította fel a boszorkánykérdésben, és ki a katolikus egyházhoz a boszorkányégetést mint sötét babonát méltatlannak tartotta, és azokról az időkről beszélt neki, mikor a katolikus egyház szállt szembe leghevesebben a pogány népek boszorkánybabonáival? Gyűltek a kérdések megint, de Aegidius mégse kereste volna meg Frigyes pátert, ha nem érezte volna, hogy a hosszú távollét ideje alatt nemcsak kérdeznivalói, hanem mondanivalói is érlelődtek.

Most nem a régi Aegidius, a tudatlan és tapasztalatlan ifjú ember kereste Frigyes pátert: a férfi akart fele szembeszállni még egyszer, az ember, ki egy darab életet szintén megpróbált, és ha kincseket nem is hozott magával, de magával hozta a mezítelen szegénységet, és ezt meg kellett mutatnia az egykori társnak és tanítónak. Akármennyire is csak szegénység az, amit ő hazahozott, meg kellett mutatnia, mert élete minden kincseivel fizetett érte, és Frigyes páter volt az egyetlen, kinek meg akarta mutatni. Nem tanácsot, útbaigazítást vagy vigaszt akart tőle. Ezt találtam én – akarta neki szemtől szembe megmondani –, vedd elő, mit találtál te azóta. Aztán mindenki felveszi a batyuját, és megy, hátán a maga igazságának terhével, megy tovább, magában, inaszakadtáig. Mert míg Aegidius a háborútól elpusztított földeken vándorolt, Frigyes páter nyomát kergetve, világos lett előtte, hogy búcsúzni megy.

Würzburgban azt mondták neki, hogy Frigyes pátert a kölni püspök nemrég szólította el onnan. Aegidius falvakon ment keresztül, ahol háttas jószágot egyet sem lehetett találni, mindent elvittek, egyszer a svédek, másszor a császáriak. Aegidius nem fáradt ki a járásban, és nem unta meg a látást, ha mindenütt ugyanazt az egyet látta is. Katonákat, kik csak attól félnek, hogy egyszer mégis békekötésre kerül a sor, mikor majd a rablásért akasztófa jár, s mégis csak a rablás vagy a koldusbot között lesz választásuk; öregeket meg asszonyokat, kik minden fegyveres embernek kiszolgáltatók védtelenségükben elátkozták születésük napját. És a városokban a gazdagok ettek és ittak, és a koldusok, mint kitakaríthatatlan szemét, sűrűn lepték el az utcákat.

Előre tudta, mit fog látni, ha egy-egy új városon vitte át útja. Egyetlen újság, meglepetés lehetett még a világon az ő számára: Frigyes páter. Még Würzburgban sem, hol pedig Frigyes páter több mint egy évig élt, még ott sem talált egy emberre sem, kitől valami olyat hallhatott volna róla, mit mások is általában nem beszéltek volna. Frigyes páternek nem volt bizalmasa senki. Mikor Aegidius Hildesheimba ért, azt hallotta,

hogy a jezsuita onnan is elment már, de majdnem ott maradt végleg, mert valaki le akarta szűrni. Némelyek szerint katolikus volt a merénylő, mások szerint valami szektárius. Frigyes pátertől magától nem lehetett megtudni, ki volt; nemsokára ezután Frigyes páter a császári csapatokhoz csatlakozott, mikor azok a protestánsok birtokában levő Trier ellen vonultak. Aegidius számára a gondolat, hogy Frigyes páter meghalhatna, mielőtt ő beszél vele, rettenetes lehetetlenség és mégis elutasíthatatlan lehetőség volt – ha például ez a merénylet sikerült volna!

Állhatatosan, nyomról nyomra követve Trierben végre megtalálta Frigyes pátert. A páter rövid ideje jutott ide, gróf Rittenberg katonáit kísérve. Aegidius nem akarták beengedni a városba, mivel dögvész pusztított benne, s amúgy is túl népes volt, és most a katonai beszállások s még inkább az utóbbi események folytán az emberek ezerszámra maradtak fedél nélkül. A császáriak nemrég csak napokig tartó utcai harcok árán tudták bevenni a várost, és a házak nagy része ezekben a napokban annyira megrongálódott, ha egészen el nem pusztult, hogy öt-hat család egyetlen kis szobába szorult, s az még jó volt, ha a szobának fedele is volt. És még hozzá a járvány! A kapuórség tehát semmiképpen sem akarta beengedni.

Aegidius azonban makacs volt, és Frigyes páterre hivatkozott. Volt ott egy katona, ki a név említésére felfigyelt. Ő ismerte Frigyes pátert. Aegidius megkérte, menjen, keresse meg, mondja meg neki, hogy a város kapujában Aegidius, a Szent Domonkos rendjéből való szerzetes áll, s őt meglátogatni jött ide. A katonánál Aegidius meghallgatásra talált. Forró nyári nap volt, a sisakos katonákról csurgott a verejték. Aegidius odatámaszkodott a falhoz és várt. A katonák kérdezgetni kezdték, merről jön, mi hír a nagyvilágban. Aegidius nem volt beszédes kedvében; minden gondolatában a közeli találkozásra készült. Kurtán felelt a kérdésekre, s ebből a katonák arra következtettek, hogy valami rosszban jár. Túl rongyos, mocskos is volt ahhoz, hogy nagy véleményt kelthessen magáról.

A katona, kit Frigyes páterhez küldött, visszajött; megtalálta Frigyes pátert, át is adta neki az üzenetet, de a válasz így

hangzott: Frigyes páter azt üzeni a Szent Domonkos rendjéből való Aegidiusnak, hogy Trier városában most sok az elvégzendő munka, legalábbis épp annyi, mint lett volna Magdeburgban. Aegidius többször is megkérdezte, szó szerint ezt mondta-e, és azonkívül semmi mást?

– Semmi mást, és szó szerint ezt – erősítette a katona.

Aegidius felkészült rá, hogy fogadtatása nem lesz szívélyes; Frigyes páter könnyen megtudhatta, hogy ő, Aegidius, minden engedély és bejelentés nélkül hagyta ott a császári csapatokat, Frigyes páter szemében ő áruló, kötelességszegő. Az ilyen rideg válasz azonban, az üdvözlő „Isten hozott!” helyett, váratlan volt. Vagy lehetséges-e hogy Frigyes páter megsejtette, mivel tart hozzá, és ezért állt ki vele szemben a hivatal vértjében? Nem volt valószínű, hogy Frigyes páter kerüli a megmérkőzést. De mit jelent akkor ez az embertelenül büszke elutasítás a hitehagyottal szemben?

A kaput becsukták, de Aegidius már a gondolatra is, hogy itt áll a kapuban és ne mehessen be, elsápadt az indulattól, és dörömbölni kezdett. Az előbbi fiatal katona megint megszánta, megint odajött, és Aegidius könyörgőre fogta a dolgot. A fiatal katona ráállt, hogy még egyszer üzenetet vigyen Frigyes páternek. Az üzenet így szólt: Aegidius csak azért ment el Magdeburgból, hogy Frigyes pátert megkeresse, számlálhatatlan hetek óta városról városra jár Frigyes páter nyomában, s most nem nyugodhat bele abba, hogy végre ideérve dolgavégezetlen távozzon. Azt is megmondta a katonának, beszélje el Frigyes páternek, hogy ő hogyan fogadta a választ, de aztán utána kiáltott, és épp az ellenkezőjét kötötte a lelkére, azt, hogy ne mondja el.

Ezúttal hamarabb és kedvezőbb felelettel jött vissza a fiatal katona. Ha Aegidius ragaszkodik hozzá, Frigyes páter szót emel gróf Rittenbergnél, hogy a városba bebocsáttassék, de Aegidiusnak tudnia kell, hogy pestises városba jön, onnan kimennie nem lesz szabad.

Aegidius csak fél füllel hallotta, amit azután még a fiatal katona beszélt neki arról, hogy milyen pusztulás színhelye ez a boldogtalan város. Az utolsó utcai harcokban a város utcái megteltek eltakarítatlan hullákkal, úrrá lett a fekete halál,

és naponta tucatjával temetik áldozatait. Aegidius szenvedésből, nyomorúságból már annyit látott, hogy még akkor is, ha figyelmesebben hallgatta volna is, a katona elbeszélése meg nem indítja. Igen, ha a katona arról beszélt volna, hogy tud valahol várost, ahol az emberek többé-kevésbé emberségesek és egy kicsit boldogok is, akkor felütötte volna fejét, és talán még a Frigyes páterrel való találkozást is önszántából elhalasztotta volna, hogy odasiessen megnézni, a saját két szemével győződjön meg a különös város létezéséről – ha ugyan hinni tudta volna, hogy a katona igazat beszél. De így, hogy megjött végre az engedély, és bebocsátották a városba, fel sem nézett egész úton, még körülbelül sem tudta volna megmondani, hogy miféle utcákon vezették végig. Ment a katona mellett; az beszélt, ő hallgatott.

A katona Frigyes pátert dicsérte, hogy az nem olyan, mint a többi háromtornyos fejfedővel járó, pompaszerető jezsuita. Egyszerű és jó ember, a többi katona úgy szokott róla beszélni, hogy kár érte, amiért papnak és nem katonának ment. Igaz is, katonák közt sem, keresve sem lehet találni bátrabb embert. Mikor beverekedtek magukat a városba, a protestánsok az ablakokból, az utcaközökből, minden szögletből lőttek rájuk, úgyhogy a spanyoloknak már inukba szállt a bátorságuk, és kevésen múlt, hogy a császáriak nem kerültek megint a kapun kívülre. Frigyes páter azonban a legnagyobb tűzben és minden fegyver nélkül ott járt a szorongatott katonák között, és ha egyik-másik már meg is akart futamodni, de meglátta a pátert, amint nyugodtan állt, elszégyellte magát, nem fordulhatott vissza, nem szaladhatott el, hanem új elszántsággal igyekezett előre. A legnagyobb lármában, vérben, füstben Frigyes páter le-lehajolt egy-egy sebesülthöz, és vigasztalta, vagy, ha halálosnak látszott a seb, feloldozta a sebesültet bűneitől, hogy megnyugodott lélekkel induljon a másvilágra. Ezt mind nemcsak a többiektől hallotta, sokat látott ő maga is; ez nagy tanúság Frigyes páter mellett. Csak a spanyolok haragszanak Frigyes páterre, mert ő volt az, aki a parancsnoknál kijárta, hogy a lutheránus hadifoglyok is kegyelmet kapjanak.

A fiatal katona egy nagy ház előtt állt meg.

– Itt a kapuban várjon meg – mondta Aegidiusnak. – Így hagyta meg Frigyes páter.

– Mért nem mehetnék fel én is?

– Ebben a házban fekszenek a pestises betegek.

– De ha más felmehet, ha Frigyes páter itt lehet...

A fiatal katona mosolygott.

– Frigyes páter itt is lakik, de az más, én is felmehelek hozzá – tette hozzá a fiatal katona, s megint mosolygott –, mert engem nem bánt a pestis.

Aegidiusnak most feltűnt kísérőjének világos szeme. Nagyon fiatal, tejarcú fiú volt, és a nagy hőségben is friss maradt és könnyed, fűre léptekkel sietett fel. Aegidius a hőség is kimerítette talán, és az is elernyesztette, hogy végre a várt találkozás küszöbén állt.

Messziről látta már Frigyes pátert, oldalán a fiatal katonával, lefelé jönni. Az arcán nem látott változást, csak a járása volt egy kicsit vontatott, mint az öreg embereké. Ő is meglátta a kapuban álló Aegidius, de azért nem gyorsította meg lépteit, még egy pillanatra meg is állt lejövet, hogy pár szót váltson a fiatal katonával.

Aegidius egyszerűen, minden látható felindulás nélkül, szokásosan üdvözölte, csak mintha közben a szokottnál figyelmesebben nézné meg. A fiatal katona tiszteletteljesen elköszönt – Aegidius akaratlanul is utánafordult, most megütötte a fülét ez ifjú ember szép, dallamos hangja. Frigyes páter szólalt meg először:

– Majd elvezetek ennek a katonának a házába, ott van egy hűvös kert, ahol leülhetünk. Jó lesz?

Aegidius igent intett. Már jó darabot mentek, mikor Aegidius megkérdezte:

– Ki ez a vidám, fiatal katona?

– Nem vidám az, és nem is olyan fiatal, mint amilyennek látszik. Olyan idős, mint te, és neki is megvan a maga története, mint mindegyikünknek.

Frigyes páter, úgy látszott, nem akart erről többet beszélni. Megint hallgatagon mentek egymás mellett, Frigyes páter mindig kicsit Aegidius mögött, mert mintha nehezen emelte volna lábát. Aegidius elhatározta, hogy nem fog erőlködni, akár-

milyen kényszeredett lesz is a hallgatás; úgy vélte, ez lesz a legjobb mód a másikat színvallásra kényszeríteni. Így gondolta: színvallásra, ám maga sem tudta pontosabban, hogy mit ért ezen.

Igazából azonban épp ő, Aegidius volt az, aki kényszeredetten hallgatott. Frigyes páter az ismerős, nyugodt tekintettel járt mellette, és az arca felhőtlen, a régi, nyílt arc volt.

– Mondják – szolt Frigyes páter, a város bedőlt házaira nézve –, mondják, hogy Magdeburg még ennél is siralmasabb állapotra jutott.

– Mondják? – válaszolt Aegidius, és akarata ellenére is el-lenséges lett a hangja mindjárt az első szónál. – Tilly azt a jelentést küldte a császárnak, hogy Trója pusztulása óta ilyen diadalt még emberi szem nem látott.

– Nagy Sándor csak egy pogány világbirodalmat akart, és azért is sok városnak és sok embernek kellett elpusztulni – válaszolt Frigyes páter röviden.

– De Nagy Sándor maga is csak pogány volt – jegyezte meg Aegidius.

Frigyes páter zavartalanul folytatta.

– El is ítéljük a világhódítókat. A gondviselés kezét kell látni abban, hogy egyiknek sem sikerült tartósan megvetnie a lábát. A világhódítók csak nagyobb méretekből akarták azt, amit minden kis kényúr is akart, de nem valami lényegesen mást. Az egyház azonban lényegesen más céllal indult világhódításra. Egyébként – váltott hangot – erről már egyszer annak idején kibeszéltük magunkat.

A ház, mely előtt most Frigyes páter megállt, a város közepén emelkedett. Aegidius csodálkozva vette észre, hogy körös-körül csupa rom, megrongált, bedőlt házak, ez az egy pedig épségben, tisztán és barátságosan áll köztük. A piros cseréptető, a nagy, fehér ablakok és a kétoldalt ülő, fehér figurákkal díszített, lépcsőzetesen keskenyülő oromzat – minden teljesen sértetlen. Úgy hatott rá ez a ház ebben a környezetben, mintha nem is volna erre a földre ráépítve, hanem csak éppen mintegy átutazóban állt volna meg itt egy percre. Mikor a nagy ablakokkal megvilágított előszobán át az ud-

var fáinak eleven zöldje ütközött szemébe, újra megkérdezte Frigyes pátert:

– Annak a fiatal katonának a háza ez?

Öreg, nagy fák álltak a kertben – egy barackfa is, és úgy süttött rá a nap, mint ahogy egyszer álmában látta Aegidius. A falak mentén magasra futott fel a vadszőlő, s a nagy udvar virágoskertjé közepén pompázó virágágy mellett, faragott támlás padra, nagy árnyékú diófa alá ültek le. Aegidius rég nem járt ilyen helyen. Legszívesebben egyedül maradt volna, hogy egy kicsit lehunyja szemét, és semmire se gondolva mélyen lélegezzen.

– Szoktak neked is olyan csodálatos álmaid lenni, hogy az ízük még hosszú évekig a nyelveden marad? – kérdezte magának is váratlanul Aegidius.

Talán a kert a barackfával, talán az, hogy most megint itt ült az ember mellett, kinek arcát annyiszor idézte maga elé, isten tudja, min múltott, de Aegidius a saját hangján megérezte, hogy ez a várt beszélgetés másképp fog lefolyni, mint ahogy elképzelte, s nemhogy küzdött volna ez ellen, hanem boldog meglepetésben örült neki, és arcát odatartva a napsugaraknak várta, tud-e ezen a hangon, amilyen hangon még sose beszéltek, Frigyes páter is beszélni vele. Frigyes páter komoly szeme biztatóan találkozott az ő oldalt forduló, egy kicsit még félénk tekintetével, és Aegidius nyelve megoldódott, míg szeme a barackfa zöld levelein időzött. Szakadozottan, szüneteket tartva, úgy beszélt, mintha a napfényben csillogó barackfa leveleiről kellene káprázó szemmel leolvasnia a vallomásait.

– Sokat imádkoztam már életemben, és persze sokszor gondolkodtam arról, hogy mi mindent jelent a megfeszített Krisztus története. S prédikáltam is buzgón róla. A keresztre feszített Krisztus. Addig csak tudtam róla, de egészen igaz valósággá csak Magdeburgban vált, számomra csak ott történt meg, hogy az emberfiának kereszten kellett meghalnia. Addig csak tudtam róla, hinni véltem, de Magdeburgban, a börtönömben egy éjszaka *láttam*. Álmomban. Sohase gondoltam volna, hogy az érzéki érzékelés mindennél több. Úgy álmotam, hogy egy templomajtó gerendáján függ. És aznap éjszaka egy másik álmom is volt – erről a barackfáról. Épp így

sütött rá a nap, és olyan boldog voltam, mint amilyen szomorú, amikor felébredtem. Ez a boldog álom elmúlt, ez a boldog álom most álmoként áll előttem itt, a valóságban – és nem álom-e valóban? Hiszen lemegy majd a nap, te is, én is fel fogunk innen kelni, és többet ide vissza nem jövök. Avagy ha igen, ki tudja, akkor is újra az álombeli barackfa lesz-e ez a barackfa, ha mégúgy csillog is a levelein a nap, és a gyümölcs rajta mégoly aranysárgán fénylik is...

... de a másik álom, a másik – az valóság marad. Talán azért, merthogy ami fáj, az erősebben gyökerezik az emberben? Nem tudom, de azt hiszem, ez nem igaz. Mert ha, miként álomban látnom adatott a kereszten kínhalált halt emberfiát, ha úgy látnom adatott volna a másikat is, azt a másikat! Ma másképp ülnék itt, ma itt se volnék...

... gondolok a vértanúkra és boldog szentekre; mit érezhettek, ha ilyen valószínűen, pontosan álmodták Krisztus dicsőséges feltámadását, tündöklő arcú diadalát, boldog angyaloknak a vesztőhely fölött fölhangzó, fölszabadult hozsannáját – ilyen álom, csak *egyetlenegy* ilyen, éltre szóló ajándék lehet, egész életre a biztos reménynek kiapadhatatlan forrása...

... de lám, engem csak a kínhalált halt emberfia látogatott meg álmomban. Az óta az álom óta, páter, sok mindent láttam, és amit láttam, az egymásra halmozódott nagy, magas halom, borzalmak halma, és a halom tetején csak a kínhalált halt emberfia áll. És ha elkárhozom is, nem tudok másról; ez az, amit láttam, nem hiszek a másokban. Ahogy Tamásnak hinnie kellett és lehetett, mert hiszen szemével látta és ujjjaival tapintotta a sebeivel diadalmasan feltámadt Krisztust – énnekem nem lehet hennem, mert szememmel láttam és ujjaimmal tapintottam azt, akit megfeszítettek és aki meg van feszítve máig; élem állt, láttam – a templomajtóban...

... *Éli, éli, lámmá sáráktáni?* – a fülemben cseng ez az utolsó szó, amit az ő ajkáról hallok. „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” – és azon túl sötétség. Ha nem így volna, mi volna Magdeburg, a világ, ez az egész föld? Tréfa volna, ugye, csak tréfás, téves látszat, hiszen akkor ez a föld mégis a diadalmas emberfia földje lenne, és fölül a feltámadott diadalmas emberfia mennye boltozódnék, és várna reánk, és várna

arra a furcsa vitézre is, aki tréfás tévedésből akasztotta fel magát a szemem láttára, mert... De ez egy más történet.

Aegidius elhallgatott, hogy magához térjen; belezavarodott a saját szavaiba, melyek az imént túlságosan hevesen áradtak, mint a rég visszafojtott sírás. Frigyes páterhez fordult:

– Te... mondd, álmodtál már te is Krisztusról?

Kinyújtott keze a Frigyes páteré után kapott, de mielőtt megfoghatta volna, ez hevesen elhúzta, és mentegetőzve figyelmeztette:

– Sokat érintkeztem pestiseseekkel, csak azért. De te komoly dolgot beszéltél. És én... nem tudok rá felelni, hogy álmodtam-e már Krisztusról. Biztos, hogy igazad van, s vannak emberek, kiknél az álomban nyert érzéki benyomás oly erős lehet, mintha ébrenlétben érte volna őket, és biztosan abban is igazad van, hogy az érzéki benyomás végső súllyal eshet latba az ember életében. Hiszen Paulus biztosan sokat halott már előbb is a keresztény hit igazságairól, és ez mégse használt, üldözte a keresztényeket mindaddig, míg a Damaszkusz felé vivő úton nem állította meg a jelenés, és nem hallotta a látomás szájából: „Saulus, Saulus, miért üldözöl engemet?” Akkor megtért, és lett ereje csodákat tenni türésben és cselekedetben. De én... én mindig csak közönséges napi dolgokról álmodom. Würzburgban éjszaka újra a tömeget láttam álomban, rikácsolva állta körül a máglyát, és láttam a máglya tetején megkötözött boszorkány színehagyott arcát. Itt pedig most a pestises betegeket látom, ha álmodom, mintha az éjszaka nem is volna más, mint a nappal.

Aegidius, megint kinyújtotta kezét, és erős ujjaival tartotta a páter finom bőru csuklóját.

– Bánom is én a pestist! Hanem ide hallgass! Teneked se könnyű az élet, mi? És mégis, mondok egyet: még mindig túl könnyű, még mindig nem éled olyan nehéznek, mint amilyen.

Aegidius csaknem könyörögve függesztette szemét a páterre, akinek arcán valami villant, olyasmi, mint egy mosoly az ajka egyik szögletében.

– Én is mondanék neked valamit – szólt Frigyes páter, és Aegidius megint az idősebb, okosabb, szelídebb bátytal ült szemben –, én is mondanék neked valamit: te nehezebbé te-

szed magadnak az életet, mint amilyen. Nézd csak, most is hogy szorítod a csuklóm, akárcsak Jákob, mikor az Úr angyalával áldásért viaskodott, pedig, ugye, nagyon is tudod, nem vagyok én valaki, aki áldássá válhat. Így, jó, hogy elvetted a kezed. Hát igen, majd megmondom én, mért kerestél meg engem: azért, mert még mindig reménnyel teszed magadnak túl nehézé az életet. Nézel, mit beszélek? Hogy a remény, mely a teológiai erények centruma, túl nehézé teszi az életet? Pedig a gondolatom egyszerű: megbújt reménnyel jöttél hozzám. Ha feladtad volna a reményt egyszerűen, komoran, mint akit nem foszthat ki senki útonálló... Így azonban mindig szegényebbé teszed magad, és most rám kényszeríted a szerepet, hogy még szegényebbé tegyelek. Nem kell felelned, beszélek majd én. Ha most azt mondanám neked, van nekem egy talizmánom, melyet magadhoz kell vened, a szíved felett viselned, és akkor eloszlik a sötétség, mi most szemed előtt az életre, az egész mindenségre fekszik rá – igaz-e, hogy kinyújtánád utána a kezed? Hiszen végül is valami efféléért jöttél hozzám; abból is nyilvánvaló ez, hogy én, látod, már senki emberhez nem megyek. És ha nem csak ember, hanem ha maga az Isten angyala jönne hozzám, és mondaná, hogy van nála az én számomra egy ilyen talizmán – én azt felelném, s kezem meg se mozdulna: örülj vele, Isten angyala, örülj! – És mennék tovább a magam útján, egyszerűen a magam szeme után. Látod, ezért nem segítene rajtam még az az álom sem, mely iránt nálam kérdezősködtél.

Aegidius tenyerébe hajtott fejvel hallgatta, s minden erejét megfeszítette, hogy el ne veszítse szeme elől a maga gondolatát.

– Én nem magamról szeretnék hallani, magamról majd beszélek én – szólalt meg, de maga is érezte, hogy az, amit mond, sokkal keményebb, mint ahogy mondja és mondani szeretné. De úgy érezte, hogy kell védekeznie, mert ahogy ezt az embert beszélni hallotta, mintha valami bűvölet kezdene elhatalmasodni rajta. – Mégis azt mondom, hogy te megkönynyítod magadnak az életet. Ismertem egy embert, szektárius volt, valami baptistaféle, ez az, akiről beszélni kezdtem. Ez azt mondta, hogy nem szabad háborúba menni, nem vért on-

tani. A családját elpusztították, őt magát pedig kényszerítették, hogy fegyvert kössön. Évekig cipelték magukkal e katonát, csúfot úztek belőle, kínozták, ő mégse, a legnagyobb veszélyben sem vont fegyvert, nem, a maga védelmére se. És életben maradt, és ahogy a szektáriusok mind, dölyfösen tekintett le mindenkire, aki nem az ő hitén volt. Isten választottjának érezte magát. S csakugyan a gondviselés különös kegyét kellett abban látnia, hogy háborúban volt, következetesen nem ölt, és mégis életben maradt. Ez az ember, ki – mondom – emberfeletti szenvedett hitéért, és mégis állhatatos maradt, ez az ember egy éjszaka összeszólalkozik az Elba partján egy pappal, felindulásában megöli a papot, gyilkos lesz. Nem tudta, miért tette, nem tudta, és biztos, a következő órában vagy percben kínhalált halt volna szívesen azért, hogy a kiontott vért a föld visszaadja és a holttest megéledjen. A holttest nem éledt meg, és Salamon a magdeburgi székesegyházban tartott ünnepi istentisztelet alatt felment a toronyba és végzett magával. Én akkor tudtam meg, hogy még egyszer találkoznom kell veled. Mert addig, míg Salamon holttestének súlya alatt a harang meg nem kondult, nem voltam tisztában magammal. Öt perccel előbb még úgy beszéltem Salamonnal, mint minden igazhívő pap, és nem tudtam, hogy a hitem hatyúdalát mondtam el. De akkor, mikor felmentem a toronyba... nézd, azt gondoltam: Frigyes páter még mindig könnyűvé teszi magának az életet. Ez a Salamon, szegény, együgyű paraszt volt, és egy törvény alá állította magát, mely ellenkezik a természeti világrend minden törvényével. És azt gondoltam: feleségét, gyerekeit ez az ember feláldozta, és maga töméntelenül sokat szenvedett, és mégse tudta diadalmassá tenni azt a másik világból való törvényt. Ki hegyeken, szakadékokon szemrebbenés nélkül gázolt át, egy szalmaszálon halálra botolt. Hisz ez megtörténik sokszor, de ebben az esetben mi ez a szalmaszál? Ebben?

Frigyes páter egy letépett fűszállal simogatta tenyerét.

– Ezt a kérdést hozzám intézted? – szólt feltekintve.

– Tulajdonképpen nem – válaszolt Aegidius –, én akarom megmondani. A szívek üressége a földi élet mai törvényszabója. És itt állt egy szál erős ember, és azt mondta: „Istenbe

vetett erőm erőssé tesz, hogy az én életemnek törvényét ne ez az úr szabja meg.” És Istenbe vetett ereje, íme, nem tette erőssé, a földi törvényszabó nem engedte ki, a Káin törvényének kellett győznie. De Salamon erre felakasztotta magát, mert most már biztos volt, ez jel volt neki – az tudniillik, hogy gyilkos lett ő is –, jel volt, hogy ő se kiválasztott, hanem hite szerint az eleve elrendelt örök kárhozatra jutók közül való. Azt nem gondolom, hogy ennek a szektáriusnak a maga vad elképzelésében igaza volt. De azt gondolom, hogy te megkönnyítéd az életet magadnak, mert ahelyett hogy abban a szalmaszálban – szalmaszál az, ha elpusztított Magdeburg is a neve – a szörnyű törvényt, mely ránk következett, felismeréd, és megvallanád, nagy célok vallásával ámitod magad és, igenis, másokat is, pedig a dolog hajmeresztően egyszerű: talán csak arról van szó, hogy a föld egy olyan csillagkép jegyében áll, mely vadakká teszi az embereket, és elpusztíttatja velük lelküket, városaikat, földjeiket. Értesz engem? Én hiszek Istenben, hiszem, hogy ha nincs egyház, nincs üdvösség se, de mit ér mindez, ha az Istenhez, az egyházhoz, az üdvösséghez vezető úton a kapuban ott áll a keresztre feszített, máig kereszten függő emberfia, s elállja utamat. Az egyház gondolatát nagyobbbnak tartom, mint az ember erejét. Egy túlvilági világból földre esett gondolat – talán majd lesznek egyszer a földön lények, kik rá termettek. De ezek, de mi? Soha! Értesz engem?

Aegidius nagyot lélegzett. A kertben már elsötétedett, és a levelek közt csendes, szelíd szél poroszkált. Aegidiusnak eszébe jutott az az este, mikor Tilly tábornoktól Magdeburgba ment.

– Nem, igazán nem gondolom, hogy az ember megátalkodottan rossz. Az után a nap után, melyen harmincezer védtelen embert gyilkoltak le, láttam a katonákat; olyanok voltak, mint te meg én, ha fáradtak vagyunk és leheveredünk a földre. Értesz engem?

– Annyiszor kérded, Aegidius – szólalt meg Frigyes páter –, hogy értelek-e! Arra kell gondolnom: lám, ez az ember azt hiszi, hogy Isten különös átkából csak neki támadtak efféle gondolatai. Egy szót sem mondtál, ami engem és – hidd el – sokakat a ma élők közül már sokszor át nem járt volna, csak...

– Annál jobb! – vágott szavába Aegidius. – Mondd meg azonban azt, hogy nem magadon könnyítesz-e akkor, mikor nem mégy ki az országútra, a világútra, a végtelen sivatagba pőre magányosságodban. Csak azt ne feleld erre, hogy az ember a szent közösségbe tartozás nélkül, egymagában semmi, haszontalan holmi. Hiszen igaz, mi vagyok én ma más, mint egyetlen ostoba verejtékcsőpp, ami a sárba hull, a nagy, verejtékező világ arcából kiizzadt verejtékcsőpp? Igaz, senkinek hasznát nem szolgálom. Igaz, hogy élek, az a magam gondja, s ha meghalok, csak magamnak halok meg. Igaz, igaz...

– Várj csak! Szép szót mondtál az előbb – emelkedett fel Frigyes páter, és megállt szemközt Aegidiusszal; az ülve maradt. – Azt mondtad, hogy a világ szenvedésének vagy az áldozata, ha jól értettelek...

– Nem áldozata! – rázta fejét az. – Kiszakadt, lehullott része.

– Felelni akarok neked. Értem, mit mondasz. – Frigyes páter most nem engedte Aegidiust tovább beszélni. – Felelni akarok neked – kezdte, és egyik karjával a pad karfájához támaszkodva folytatta. – Egy kicsit nehezemre esik a beszéd, ilyenkor esténként pár nap óta hideg lel. De nemcsak ezért esik nehezemre; miattad is. És mégis, beszélni akarok veled, s majdnem úgy, mintha magammal beszélnék. Látod, én is gondoltam olyasmit, hogy a viláért szenvedek. És egy este, hogy az evangéliumot olvastam, föltűnt nekem valami. Észrevetted-e, hogy Krisztus sír? Sír Jeruzsálem sorsán – ezt olvastam este, és nem is tudtam tovább olvasni, annyira lefoglalt ez a feltűnő részlet. Épp a nőktől jöttem, akiket azzal vádoltak, hogy boszorkányok – Würzburgban voltam –, és égett bennem a szomorúság.

Aegidius felpattant és egész közel lépett Frigyes páterhez.

– És mégis máglyára kísérted őket! Krisztus keresztjével a kezeden, te! Te, aki könyvet írtál arról, hogy a boszorkányok – nem boszorkányok, te.

Frigyes páter keze előrecsúszott a pad támláján, és a felső teste a karja után, és lassan a feje rá a karjára. A kertben csak a levelek és a szél súrlódása hallatszott; Aegidius nem mert beszélni, mozdulni is alig, míg annak a másik embernek feje

így feküdt ott. Most érezte, hogy Frigyes páternek igaza volt abban, hogy ő, Aegidius, mégiscsak reménnyel jött ide, mert így látva Frigyes pátert nehéz lett a saját fejét a vállán tartania. Valahol lelke mélyén mindedig még, valóban, megbújít a vágy, hogy Frigyes páter győzze majd le őt – és íme, Frigyes páter is, még ő is!

– Talán csak nem sírsz? – kérdezte végre.

Frigyes páter felemelte fejét.

– Akkor este rájöttem valamire – szólt, és hangja száraz volt, mint amilyennek még Aegidius sose hallotta. – Arra jöttem rá: íme, én térítetek, toborzok, és boszorkányokat kísérek a máglyára, mert az egyház parancsolja, s mert hiszem, hogy az egyház nagy érdeke, hogy még tévedéseiben is feltétlen engedelmességre találjon, és egy nagy véres tévedésben, a tévedést tudva, részt veszek – és mégis, ha megfeszülök is, nem tettem magam érdemessé, hogy Krisztus nevét a szájamra vegyem, mert igaz, talán sírtam már életemben, talán az előbb is sírtam, de miért? Vagy egy nagy ügy feletti kétségbeesésben, vagy a magammal való elégedetlenség kínjában, de még egyetlenegyszer sem, egyetlen könnyet sem pusztán csak azért, mert egy ember szomorú szívét a magamévá tettem, pusztán csak részvétekből még soha. Most én kérdelem – folytatta kis szünet után –, értesz engem? És ezt azért mondom el neked, hogy megkérdezzek: gondolod te magadról, hogy te már sírtál egyetlen, egyetlenegy ilyen könnyet? Egyetlen olyant, mint Krisztus a város fölött? Az a szektárius, kiről beszéltél, nem magadért, nem a magad útja miatt vált neked oly fontossá? Őérte, csak neki, csak miatta sírtál egy könnyet is?

Lassan jött Aegidius szájából a felelet, és a szeme nagyra nyílt.

– Nem – felelte.

– Látod, Aegidius, most megint elvettem tőled valamit – folytatta Frigyes páter, és az ismerős, meleg hangja kerekedett megint fölül, mikor hozzátette: – Ülünk le szépen vissza ide a padra, holnap már úgyse ülök itt, s beszélgessünk békésen!

– Mért nem ülsz itt holnap?

– Annál jobb! – vágott szavába Aegidius. – Mondd meg azonban azt, hogy nem magadon könnyítesz-e akkor, mikor nem mégy ki az országútra, a világútra, a végtelen sivatagba pőre magányosságodban. Csak azt ne feleld erre, hogy az ember a szent közösségbe tartozás nélkül, egymagában semmi, haszontalan holmi. Hiszen igaz, mi vagyok én ma más, mint egyetlen ostoba verejtékcsöpp, ami a sárba hull, a nagy, verejtékező világ arcából kiizzadt verejtékcsöpp? Igaz, senkinek hasznát nem szolgálom. Igaz, hogy élek, az a magam gondja, s ha meghalok, csak magamnak halok meg. Igaz, igaz...

– Várj csak! Szép szót mondtál az előbb – emelkedett fel Frigyes páter, és megállt szemközt Aegidiusszal; az ülve maradt. – Azt mondtad, hogy a világ szenvedésének vagy az áldozata, ha jól értettelek...

– Nem áldozata! – rázta fejét az. – Kiszakadt, lehullott része.

– Felelni akarok neked. Értem, mit mondasz. – Frigyes páter most nem engedte Aegidiust tovább beszélni. – Felelni akarok neked – kezdte, és egyik karjával a pad karfájához támaszkodva folytatta. – Egy kicsit nehezemre esik a beszéd, ilyenkor esténként pár nap óta hideg lel. De nemcsak ezért esik nehezemre; miattad is. És mégis, beszélni akarok veled, s majdnem úgy, mintha magammal beszélnék. Látod, én is gondoltam olyasmit, hogy a világért szenvedek. És egy este, hogy az evangéliumot olvastam, föltűnt nekem valami. Észrevetted-e, hogy Krisztus sír? Sír Jeruzsálem sorsán – ezt olvastam este, és nem is tudtam tovább olvasni, annyira lefoglalt ez a feltűnő részlet. Épp a nőktől jöttem, akiket azzal vádoltak, hogy boszorkányok – Würzburgban voltam –, és égett bennem a szomorúság.

Aegidius felpattant és egész közel lépett Frigyes páterhez.

– És mégis máglyára kísérted őket! Krisztus keresztjével a kezekben, te! Te, aki könyvet írtál arról, hogy a boszorkányok – nem boszorkányok, te.

Frigyes páter keze előrecsúszott a pad támláján, és a felső teste a karja után, és lassan a feje rá a karjára. A kertben csak a levelek és a szél súrlódása hallatszott; Aegidius nem mert beszélni, mozdulni is alig, míg annak a másik embernek feje

így feküdt ott. Most érezte, hogy Frigyes páternek igaza volt abban, hogy ő, Aegidius, mégiscsak reménnyel jött ide, mert így látva Frigyes pátert nehéz lett a saját fejét a vállán tartania. Valahol lelke mélyén mindedig még, valóban, megbújt a vágy, hogy Frigyes páter győzze majd le őt – és íme, Frigyes páter is, még ő is!

– Talán csak nem sírsz? – kérdezte végre.

Frigyes páter felemelte fejét.

– Akkor este rájöttem valamire – szólt, és hangja száraz volt, mint amilyennek még Aegidius sose hallotta. – Arra jöttem rá: íme, én térítetek, toborzok, és boszorkányokat kísérek a máglyára, mert az egyház parancsolja, s mert hiszem, hogy az egyház nagy érdeke, hogy még tévedéseiben is feltétlen engedelmességre találjon, és egy nagy véres tévedésben, a tévedést tudva, részt veszek – és mégis, ha megfeszülök is, nem tettem magam érdemessé, hogy Krisztus nevét a szájamra vegyem, mert igaz, talán sírtam már életemben, talán az előbb is sírtam, de miért? Vagy egy nagy ügy feletti kétségbeesésben, vagy a magammal való elégedetlenség kínjában, de még egyetlenegyszer sem, egyetlen könnyet sem pusztán csak azért, mert egy ember szomorú szívét a magamévá tettem, pusztán csak részvétből még soha. Most én kérdelem – folytatta kis szünet után –, értesz engem? És ezt azért mondom el neked, hogy megkérdezzek: gondolod te magadról, hogy te már sírtál egyetlen, egyetlenegy ilyen könnyet? Egyetlen olyant, mint Krisztus a város fölött? Az a szektárius, kiről beszéltél, nem magadért, nem a magad útja miatt vált neked oly fontossá? Őérte, csak neki, csak miatta sírtál egy könnyet is?

Lassan jött Aegidius szájából a felelet, és a szeme nagyra nyílt.

– Nem – felelte.

– Látod, Aegidius, most megint elvettem tőled valamit – folytatta Frigyes páter, és az ismerős, meleg hangja kerekedett megint fölül, mikor hozzátette: – Ülünk le szépen vissza ide a padra, holnap már úgyse ülök itt, s beszélgessünk békésen!

– Mért nem ülsz itt holnap?

– Mert, édes Aegidius, holnap már aligha élek. Én jól ismerem a pestist.

Aegidius nem fogta fel mindjárt, mit jelent ez. De a sötét kertben körülnézve egyszerre ráeszmélt: lehet, hogy Frigyes páter holnap már olyan kifürkészhetetlen, néma, idegen, megközelíthetetlen lesz, mint most ez a sötét.

– Most megijedtél, ugye – szölt Frigyes páter –, de ne haragudj meg érte, ha figyelmeztetek. Tudod, mitől ijedtél meg? Figyeld csak! Mi lesz a harcból, mit velem megharcolni jöttél ide, mi lesz a kérdésekkel, mi lesz! Épp most kell ennek a Frigyes páternek megszöknie?

Aegidius hallgatott egy ideig.

– Hát igen, hát jó! – kiáltott fel aztán dacosan. – De ha meghalsz is holnap, ha ma itt előttem halsz is meg, nekem arra felelj: *most* tudod-e már, hogy nem tetted, még mindig nem tetted elég nehézzé az életed – oltárt építettél magadnak, a magad kifolyó vérének, hogy ne lásd esztelenül a nagy pocsolnyába folyni – és az oltárt egyháznak nevezted. Be kell vallanod, lelked üdvösségére kérlek, valld be nyílt szóval! Hiszen te magad mondtad, hogy te nem nyúlnál a remény talizmánja után, még ha angyal kínálná is – mert nem hiszel benne!

Visszafojtott lélegzettel várta Frigyes páter szavát. De mert az hallgatott, szenvedélye csak nőtt.

– Embertelenség, amit csinálok – folytatta –, nem bánom, de én az igazságot akarom. Te tiszta ember vagy, jó, nemes, nagy, és én szeretlek ebben a pillanatban, mint még soha, de ha megölnélek a szavammal, akkor is kimondanám, mert az igazságot a te ajkadról akarom hallani; megkönnyítetted magadnak, nemcsak az oltárral, amit emeltél, hanem apró, magadnak osztott alamizsnákkal is. A boszorkányokat a máglyára vitted, és közben könyvet írtál a boszorkányégetés ellen; beálltál a pusztító háború katonái közé, a magdeburgi rémtettek hadseregét szolgáltad minden szavaddal, és aztán pár tucat hadifoglyot megmentettél a haláltól, és most . . . most pestises betegeket jöttél gyógyítani, hogy te is meghalhass végre, mert már te se bírod tovább – az életed hazugsága elől a halálba menekülsz. Felelj, előbb nem engedlek! Felelj! Nem szabad meghalnod, míg nem hallom a te szádból, hogy így van-e, igaz-e!

Frigyes páter lassan felemelkedett ültő helyéből.

– Későre jár már – szólt csendesen. – Kísérj haza, igazán nem vagyok jól, de – furcsán, alig hallhatóan nevetett –, de azért nem akarok az igazsággal elszökni előled. Útközben, majd útközben beszélgetünk.

Megindultak egymás mellett, s mentek, úgy, mint idejövet, Frigyes páter mindig kicsit hátrább, mint Aegidius.

– Hiszek az egyház hivatásában – kezdte Frigyes páter lassan, elgondolkozva. – Te az előbb valami olyat mondtál, hogy a föld talán egy vérkövetelő vagy vérszomjas csillagkép uralma alá került; én akkor mindjárt szerettelek volna félbeszakítani, hogy valami érdekeset mondjak el neked, amit én egy nálam idősebb és tudósabb pátertől hallottam. Ő is Jézus-társaságbeli atya. Christoph Scheinernek hívják, nemrég egy könyvet is írt, ki is nyomtatták, *Rosa Ursina* a címe. Én sohasse foglalkoztam a csillagok tudományával, ezt a könyvet meg sem értettem, de ő maga, a szerzője, sokat beszélt nekem arról, hogy ez a század még el sem múlik, és az ember egy egészen más földön fogja találni magát, és egész más csillagokat fog a feje felett látni, mint azelőtt. A föld ugyanez a föld, és a csillagok – természetesen – ugyanazok maradnak, mint ötezer éve, csak az ember fogja őket másként látni, és az ember fogja magát másként érezni. Beszélt nekem egy frauenburgi kanonokról, Nicolaus Copernicusról, kinek száz éve nyomtatták ki *De revolutionibus orbium coelestium* című könyvét. Ez az én páterem arról beszélt nekem, hogy ez óta a könyv óta más föld van a lábunk alatt, hogy a Föld egy apró, apró kis csillag lett, mely éppúgy forog a Nap körül, mint a többi csillag. Érted? A Föld eszerint nem állna, forog millió más csillaggal együtt, és a nagy világtérben áll. Egy kéziratot is mutatott nekem, amit még ki se nyomtattak. A kézirat a császár prágai udvari csillagászáétól való, és arról van benne szó, hogy valaki a Holdból milyennek látja a Földet. Ez csak a csillagász fantáziája, de mindjárt rátérek arra, hogy miért beszélek róla. Az ember nyughatatlan lett, hemzseg minden város mindenféle feltalálóktól, gondolkodóktól, az egész élet gyökerestül nagy változások elé indul, és ezer oldalról fenyegeti az embert a káosz, a nagy kétségbeesés, mennél inkább

előre megy, annál inkább; ha igaz, hogy a Föld mozog, akkor minden meg fog itt mozdulni. És én láttam az embereket, és én hiszek az egyház hivatásában. És – mondom – hiszek az egyház hivatásában. A boszorkányokat máglyára kísértem, mert az egyház ezt parancsolta nekem; de mert hiszem, hogy épp mert isteni rendeltetése van, nem hiába mutattam meg tévedését. De fellázadni az egyház ellen, azt soha. Az annyi lenne, mintha az egyetlen hajléknak fejszével mennék neki, az egyetlen kenyeret dobnám el, és a pusztába hívnám az embereket, az éhhalálba azért, mert ehhez az egyetlen kenyérhez is ma még tévedéssel, bünnel, vérrel készítik a kovászt. Nem, ezt nem!

Frigyes páter egy kicsit megállt.

– Igen, a te szektáriusodról akartam még valamit mondani – folytatta aztán, és lassú léptekkel megindultak az utcán. Egy lélek sem járt arra, csend volt, mint a temetőben; csak néha vittek el mellettük szótlán emberek egy-egy koporsót. – A te szektáriusod, Isten irgalmazzon neki, nem abban a szalmaszálban botlott el, melyet te a természeti világrend törvényének nevezel. Ennek a világnak törvényét is Isten adta, és ha mi vérrel és vassal élünk, az az ember bűne. Nem Istentől van ez a törvény. De Istentől van, hogy aki keresi az üdvösséget, az elveszti. A te Salamonod – úgy hívták, ugye – külön állt, minket, többi szegény bűnöst megvetett és megtagadott. Az Isten őt megalázta, és látod, Aegidius, én hiszek az egyházban, a szentek, vértanúk és a mi, közönséges, bűnös emberek szent közösségében. És hiszem, nem fogják bűnömül felróni, hogy a lutheránus hadifoglyokat megszabadítottam a haláltól – Isten a tanúm rá, nem tettem volna, ha azt hiszem, ártok vele az ügynek, melynek papja voltam.

Aegidius nem szólt. Hangot sem hallatott. Nem azért, mintha az ő számára útmutató felelet lett volna, amit ez az ember beszélt, hanem mert várta, hogy minden kérdésére elmondja feleletét, és félt, hogy ha félbeszakítja, épp ettől esik el, mert a beszélőnek hangja gyenge volt, és mind gyengébb lett. Azt is észrevette Aegidius, hogy Frigyes páter, csak hogy tovább tudjon menni, beszéd közben kénytelenül rája támaszkodott. Ettől meg is ijedt, és meg is kérdezte:

– Ülünk le talán valahol?

– Nem – válaszolt kissé ingerülten Frigyes páter –, csak támaszkodnom kell, mert itt, a térdhajlásnál fájnak azok a mirigyek, és nehézzé teszik a járást.

Mentek tovább, és Frigyes páter újból beszédbe kezdett, és ismét abban az egyenletes, nyugodt, majdnem hangsúlytalanul szerény beszédmodorban.

– Hogy ezeket a pestises mirigycsomókat – itt bubóknak hívják őket – menekülőben szereztem; hogy csak elfutottam a halál felé: azt nem tudom. Nem tudom, igaz-e. Ha igaz, jaj nekem. Mert akkor este, mikor az evangéliumban a Krisztus sírása feltűnt nekem – az előbb elfelejtettem megmondani neked: a te szektáriusod se vette észre, hogy ez a sírás Krisztus követése –, akkor számot vettem magammal a halálra nézve is. Mibe halt bele ő, a Szeretet? A mihozzánk való szeretetébe. Ahogy a szentekről azt mondjuk: meghalt az Úrban, úgy ő róla azt kell mondanunk: meghalt az emberben. De miben szoktunk mi meghalni, többiek? Magunkban. És én nem tudom, hogy én, amikor itt, a pestisbetegek között ütöttem fel sátram, azért tettem-e, amiért te mondod, vagy azért, mert ők fájtak nekem, kiket a papok is elkerültek. Ők is fájtak – ezt tudom, de hogy csak ez volt-e, ami itt tartott, nem tudom. Nem tudom pedig azért, mert abban igazad van, hogy mikor ide kerültem, akkor már nagyon fáradt voltam. Itt vagyunk, Aegidius – állt meg Frigyes páter. – Most menj vissza abba a kertbe, ahonnan jöttünk. Odatalálsz majd? Az a kedves katoná, ki hozzám vezetett, oda fog jönni, és gondodat viseli majd. Most megint kibeszéltük magunkat jó időre.

Aegidius utána akart menni.

– Nem, ide nem szabad feljönnöd, ez tele van betegekkel, és csak széthurcolnád a városba a betegséget – tiltotta erélyesen Frigyes páter. – Itt a korlát mellett feljutok a lépcsőkön a magam lábán is. Nem, nem szabad, ha mondom. Ha nem erőszakoskodtál volna, nem is engedtem volna meg, hogy bejőjj a városba... No, menj már!

Az utolsó szavakat úgy mondta, mint ahogy az ember, kicsit türelme fogytán, de azért jóindulattal szokott gyereket elkergetni. Így hát Aegidius nem ment vele. Engedelmesen odább

állt, de mikor azt hitte, hogy Frigyes páter már eltűnhetett a lépcsőkön, visszasomfordált, leült a kapu alá, a lépcsőre, kezére támasztott fejjel nézett maga elé, míg egyszerre tenyerébe bukott az arca. Sírt. Könnyei becsurogtak csuhája bő ujjába. Így ült meglehetősen sokáig, aztán fejét a kapufélfának támasztva, a fáradtságtól elaludt.

Hajnal felé ébredt fel, s akkor elindult a kert felé, hol Frigyes páterrel volt együtt. Átfázott, mert az éjszaka hűvös volt, és a fiatal katonát sem akarta szem elől téveszteni. Általa akarta tovább is az érintkezést Frigyes páterrel fenntartani.

A fiatal katona ott ült a kertben, és várta. Vidám nyári hajnal volt, a fák csendjét a madarak hangja verte fel. A fiatal katona sietve ment Aegidius elé.

– Frigyes páter mondta, hogy ide fogja visszaküldeni. Vártam.

– Várt?

– Igen, én mostanában rendetlenül élek. – A fiatal katona egy kicsit zavarba jött. – Éjszaka keveset alszom. De jöjjön csak, felvezetem a szobába.

A kertből is nyílt ajtó az előszobába, ez volt az az előszoba, melynek színes üveglakain át előző nap az udvarbeli fák mindjárt a belépésnél Aegidius szemébe tűntek. Ebből a nagy szobából keskeny csigalépcsőn mentek fel; fent, az előszobára néző, keskeny erkélyre négy ajtó nyílt. A fiatal katona mindjárt az első ajtót nyitotta ki, és bevezette Aegidius. Aegidiusnak még akkori állapotában is jólesett ez a környezet. Szépen faragott ágy, barátságos, nehéz tölgyfaasztal a szoba közepén, sima, barna famennyezet és két nagy ablak a kertre.

– Egyedül lakik itt?

– Igen, pár hete. A többiek meghaltak – felelte a fiatal katona, és Aegidius kérdő tekintetére megmagyarázta. – Az apám, az anyám és a feleségem. Pestisben.

Aegidius tekintetét a fiatal katona félreértette, és azt hitte, mentegetőznie kell:

– Én csak azért mertem vendégemül meghívni, mert mondta, hogy nem fél a pestistől. Persze hogy veszélyes az ilyen

ház. De alig kapott volna itt szállást olyan házban, ahol még nem járt pestis.

Aegidiust félreértette a fiatal katona. Nem maga miatt ijedt ő meg, hanem mert így, közletről látva, hallva a pestisről, valóság lett előtte, hogy Frigyes páter is meghalhat.

– Frigyes páter? – mondta a fiatal házigazda elkomolyodó arccal. – Maholnap rá is sor kerül. Már sok a mirigycsomó rajta, és az biztos jel.

Aegidius vissza akart menni a kórházba, de a fiatal katona útját állta.

– Oda úgyse engedik be – csitította. – Majd odamegyek, és hírt hozok.

– Mért engedik azt meg?

A fiú zavarba jött, mint az előbb.

– Mert én kivétel vagyok – mondta aztán. – Engem nem bánt a pestis.

A fiatal katona később megmagyarázta Aegidiusnak, hogy ő miért kivétel, illetőleg nem tudta ugyan megmagyarázni, hogy miért az, de nyilván látni való volt, hogy az. Ebben a házban mindenki meghalt, csak ő maradt életben. Mindenki nagyon vigyázott magára; bizonyos ételeket nem ettek, kocsi-ra nem ültek, mert a lovak között is dúlt a pestis, utcára nem jártak – és mindez nem segített. Meghaltak mind sorjában, egymás után. Pedig jól ment nekik, csak a pestissel kezdődött a baj. Annyira jól ment nekik, hogy szinte példabeszéddé lett a nevük a városban. A fiatal katonának az apja kalmár volt, és ha a tengeren minden hajó elpusztult, az övéké épségben kötött ki a kincseket érő rakománnyal. Földjük is volt, és az aratásuk mindig bőséges volt, ha tíz lépésre az ő földjük határától jég vert is el mindent. De ez még mind semmi ahhoz képest, hogy az ostrom alatt és az utcai harcokban talán az ő házuk volt az egyetlen a nagyobbak közül, amelyeknek még csak egy cserepe sem sérült meg. És mindenki boldog volt ebben a házban, de legboldogabb ő maga, a fiatal katona, mivel neki esztendő óta szép, jó, édes fiatal felesége is volt. A fiatal katona volt a legboldogabb – és ő volt a legsomorúbb is. Megfélemlítette, hogy nem maradt kívánnivalója. És néha maga magától megiszonyodott, ha a templom előtt elmen-

tében embereket látott, kik bénák vagy vakok voltak, és ott térdeltek egy szentkép előtt, és arcukra volt írva a vágy, a szenvedés és a hit. Ő is imádkozott, de nem így. Ha ő imádkozott, azért imádkozott, hogy minden úgy maradjon, mint ahogy van. És minden ilyen ima után kimondhatatlan nyugtalanság fogta el, érezte, hogy ez rossz ima, és félt, hogy Isten megbünteti. Irtózatosan félt, és tudta, hogy e félelem ellen egy orvosság volna: úgy imádkozni, hogy: ne úgy legyen, ahogy én, hanem ahogy Te akarod. Próbálta is, de mindjárt érezte, mielőtt kimondta, hogy hazudik. És ha a miatyánkban ehhez a mondathoz ért: „Legyen meg a te akaratod” – akkor valami elszorult benne. És lassan ráébredt, hogy ő nem hisz, hogy őneki Istennel semmi dolga – amit rá gondolván érez, gondol, az csak annyi: maradj távol, hogy az én akaratom, az én boldogságom megmaradhasson. Maradj távol – mert hisz nem volt mért hívni Istent, mikor szíve teljességes örömét megtalálta a földön. És ha embereket látott, akik koldusok lettek vagy a nagy háború nyomorékjai – és sokan, sokan voltak ilyenek –, mindenki, akivel találkozott, akiről hallott, mint néma szemrehányás illette őt, s így hangzott ez a szemrehányás: mindnyájunknak rosszabb a dolgunk, mint neked; s az alamizsnálkodás, amit néha egész szenvedéllyel csinált, nem segítette túl a szorongva elhatalmasodó érzésen: most kényeztetett napjaid árát még neked is meg kell fizetned. Félt, és nem hitt, csak félt, és tudta, hogy nem Istent imádjá, ha imádkozik, hanem a maga boldogságát. És sietett el a templomból, mint ahogy mindenünnen elsietett, csak hogy minél előbb otthon legyen, mert otthon olyan jó volt minden, mint a paradicsomban lehetett. És azt is tudta, hogy bűn a félelme. Bűn pedig azért, mert előre érezte, hogy ha bekövetkezik az, amitől fél, és egyszer mindent elveszt, és élete odaér a fordulóhoz, mely a nagy elhagyatottsággal várja – a nagy elhagyatottság kézen fogja majd a hitet. És íme, bekövetkezett minden, amitől félt. Frigyes páter temette el az egész családját, sorjában, egymás után. Akkor ismerte meg közelebbről. Mikor az apja és az anyja meghalt, azt mondta neki Frigyes páter: a teljes elégedettség veszedelme a léleknek, és kell legalább egy kívánság, egy olthatatlan szomjúság, emlékezte-

tőnek, mélyítő szomorúságnak. És amikor az egyetlen és utolsót eltemették, akkor azt mondta a fiatal katona: most már jó, most már nincs mitől félnie. Mit vehet el tőle még az Isten? Ezt abban a hiszemben mondta, hogy most már rajta lesz a sor. De Frigyes páter figyelmeztette, még akkor, mikor az ő egyetlenje temetéséről hazafelé mentek: Isten még mindig elvehet tőled egyet, a halált. És Frigyes páternek igaza lett. Íme, ő kivétel maradt. Beállt katonának, harcban is megfordult már, s még mindig él, egészséges. Ebben a házban lakik, ahová még katonákat sem szállásolnak be, mert annyi pestishalál pusztított benne – a cselédek is, három volt, elvitte mind a pestis –, ő minden éjszaka, mindennap itt él – és él és egészséges.

Ezt a történetet Aegidius Frigyes páter halála napján hallotta. Reggel ugyanis, miután Aegidiust elhelyezte, a fiatal katona a kórházba ment, és csak este jött haza. Nagyon szomorú volt, Frigyes páter már meghalt, el is temették. Sietnek a temetésekkel, mert még a pestises halottól is félnék. A város végén volt a pestises temető. Egyébként nagyon nehéz halála volt, azok a daganatok mind kifakadtak, fehér haja alatt is gennyezett.

– *Fehér* haja alatt? – csodálkozott Aegidius.

– Igen, Würzburgban megőszült. Én is csak ma tudtam meg, hogy oda még fekete hajjal ment.

Úgy volt, hogy kimennek a temetőbe. Aegidiusnak feleúton eszébe jutott: minek? Azt mondta, hogy ő visszafordul. Csendes este volt. A fiatal katona akkor mondta el történetét. Aegidius csak meghallgatta. Neki még története sem volt. Hetekig élt még ott a vendégszerető, derék, fiatal katona házában, és egy este azt mondta a házigazdájának:

– Úgy látszik, én is kivétel vagyok.

A pestis alábbhagyott, lassan el is múlt, és Aegidius és a fiatal katona életben maradtak. Aegidius egy napon elindult Trierből. A fiatal katona a város kapujáig kísérte, és mikor ott elváltak, megkérdezte:

– Ugye, fráter, nem lett volna-e mégis jobb, ha akkor nem engedik be ide a városba? Mert úgy tűnik nekem, hogy még szomorúbban megy el, mint ahogy jött.

– Mégse lett volna jobb. Itt tudtam meg biztosan, végsőkép-
pen, hogy ma nincs templom és nincs gyülekezet, melyben nekem hely adatott – felelte Aegidius, és búcsúzóul arcon csókolta a fiatal katonát. – Minden gyülekezet templomának ajtajában ott áll és eltilt a küszöb átlépésétől valaki.

– És most hová?

– Nem tudom – felelte Aegidius, és elindult.

Nem volt egészen igaz, amit mondott, csak túl furcsán hangzott volna, ha azzal válaszol: világgá megyek, nem az én egyházam megkeresésére, nem az én seregem megtalálására, hanem hogy eljussak valami olyan könnyig, mint amelyet a vigasztalan emberfia sírt Jeruzsálemet látva. Mert csak az találhat rá az igazságra, aki már nem a vigasztalást keresi.

Ha igazat felel a *hová?* kérdésre, ezt kellett volna mondania. De nemcsak szeméremből nem mondta ki, része volt benne a félelemnek is, hogy a fiatal katona még félreérti, és azt találja mondani: felismertem, hogy igen, ez a legfőbb igazság, én is életem céljául vallom, követni akarlak. Aegidius azonban egyedül akart menni, és zászló nélkül, és követő nélkül. A fiatal katonának is egyedül kell mennie, tudta – és itt, egyelőre, vége az Aegidius történetének.